با ایران توشه
یک قدم جلوتر
باش!

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

ایران توشه، مرجع دانلود فایل های کمک آموزشی دانش آموزان و کنکوری ها

همه چیز
برای موفقیت
تو!

- دانلود رایگان آزمون های آزمایشی قلمچی، خیلی سبز، گاج و ...
- دانلود رایگان گام به گام تمامی دروس
- دانلود رایگان نمونه سوالات امتحانی (نوبت اول و دوم) و امتحانات نهایی
- دانلود رایگان جزوه های کمک آموزشی و شب امتحانی

کافیست هر فایلی که نیاز دارید را در گوگل به این صورت جستجو کنید:

فایل مورد نیاز + ایران توشه

مثال:

دانلود گام به گام دوازدهم تجربی ایران توشه

irantooshe.ir

t.me/irantooshe

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم

پاسخ فعالیت‌ها و پرسش‌های کتاب

پایه‌ی دوازدهم · دوره‌ی دوم متوسطه · رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی

شامل پاسخ فعالیت‌ها، پژوهش‌ها، گفت‌وگوها و پرسش‌های همه‌ی درس‌های کتاب

تهیه‌شده در ایران‌توشه، توشه‌ای برای موفقیت

irantooshe.ir

فهرست فصل‌ها

۱ درس اول — ذخیره‌ی دانشی ۴

۲ درس دوم — علوم اجتماعی ۱۰

۳ درس سوم — نظم اجتماعی ۱۵

۴ درس چهارم — کنش اجتماعی ۲۰

۵ درس پنجم — معنای زندگی ۲۵

۶ درس ششم — قدرت اجتماعی ۳۰

۷ درس هفتم — نابرابری اجتماعی ۴۰

۸ درس هشتم — سیاست هویت ۴۹

۹ درس نهم — پیشینه‌ی علوم اجتماعی در جهان اسلام ۵۵

۱۰ درس دهم — افق علوم اجتماعی در جهان اسلام ۶۱

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس اول

ذخیره‌ی دانشی

فهرست

۱	صفحه ۲ · تأمل — دو دسته دانش در حکایت مولوی	۵
۲	صفحه ۳ · پرسش متن — چرا «دانش عمومی»؟	۵
۳	صفحه ۳ · پرسش متن — راه چاره‌ی فردی که بیرون از جامعه زندگی می‌کند	۶
۴	صفحه ۴ · گفت‌وگو کنید — یادگیری دانش عمومی و نمونه‌های بومی	۶
۵	صفحه ۵ · تأمل — دانش عمومی و علمی درباره‌ی زبان فارسی	۷
۶	صفحه ۷ · تأمل — تغییرات لازم در نظام آموزشی برای علوم انسانی و اجتماعی بومی	۷
۷	صفحه ۷ · پرسش متن — موضوع علوم اجتماعی	۸
۸	صفحه ۸ · مباحثه کنید — کدام دیدگاه درباره‌ی رابطه‌ی دانش عمومی و دانش علمی؟	۸
۹	صفحه ۹ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم	۹

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

این فایل توسط سایت ایران‌توشه تهیه شده است.
irantooshe.ir

۱ صفحه ۲ تأمل

در حکایت بالا از دو دسته دانش، سخن به میان آمد، درباره‌ی آن‌ها تأمل کنید.

در حکایت دو دسته دانش دیده می‌شود:

- **دانش علمی (تخصصی):** شاهزاده علم نجوم را نزد اهل هنر آموخته بود و با استدلال از نشانه‌های «گرد، زرد و توخالی» نتیجه گرفت که چیز درون مشت پدر «غربیل» (الک) است.
- **دانش عمومی:** دانشی که همه‌ی مردم از زندگی روزمره دارند؛ مثلاً هر کس می‌داند غربیل در مشت جا نمی‌گیرد. شاهزاده با همه‌ی دانش تخصصی‌اش از این دانش ساده بی‌بهره بود.

نتیجه: دانش علمی اگر با دانش عمومی و فهم عادی زندگی پیوند نداشته باشد، به نتیجه‌های نادرست و بی‌معنا می‌رسد. دانش علمی باید ریشه در دانش عمومی داشته باشد و در عین حال آن را دقیق‌تر و عمیق‌تر کند.

۲ صفحه ۳ پرسش متن

به نظر شما چرا این دانش را به این نام می‌خوانیم؟

چون این دانش در میان همه‌ی اعضای یک جامعه مشترک و عمومی است؛ هر فرد با تولد و ورود به جهان اجتماعی و با زندگی در کنار دیگران آن را به دست می‌آورد و برای به دست آوردن آن نیازی به تخصص یا آموزش ویژه نیست. افزون بر این، گسترده‌ترین بخش ذخیره‌ی دانشی ماست و همه در تعامل با یکدیگر از آن استفاده می‌کنند.

۳ صفحه ۳ پرسش متن

فردی را تصور کنید که تصمیم می‌گیرد به تنهایی و بیرون از جامعه زندگی کند. این فرد در موقعیت‌هایی که از آن‌ها آگاهی ندارد، با مشکل مواجه می‌شود و اگر بخواهد برای انجام دادن هرکاری بیندیشد، زندگی‌اش بسیار پرزحمت می‌شود. به نظر شما چه راه چاره‌ای پیش روی او قرار دارد؟

او ناچار است پیش از هر کار فکر کند و آگاهی لازم را خودش به دست آورد. اگر آن عمل موفقیت‌آمیز بود، در دفعات بعد از همان دانش قبلی استفاده می‌کند و در وقت و انرژی‌اش صرفه‌جویی می‌شود و می‌تواند به کارهای دیگر بیندیشد؛ اما به این ترتیب ذخیره‌ی دانشی او بسیار دیر و با سختی افزوده می‌شود.

بهترین راه چاره این است که به جامعه بازگردد و از دانش عمومی که جامعه و فرهنگ در اختیارش می‌گذارد استفاده کند، تا مجبور نباشد دانش لازم برای تک‌تک کنش‌هایش را به تنهایی تولید کند.

۴ صفحه ۴ گفت‌وگو کنید

به نظر شما یادگیری دانش عمومی از کدام مرحله‌ی زندگی انسان شروع می‌شود و تا چه زمانی ادامه می‌یابد؟ نمونه‌هایی از دانش عمومی که ویژه‌ی منطقه‌ی زندگی شماست مثال بزنید و درباره‌ی اهمیت آن‌ها گفت‌وگو کنید.

۱) یادگیری دانش عمومی از همان ابتدای تولد (شنیدن صداها، دیدن اطراف و آشنا شدن با افراد و اشیا) آغاز می‌شود، با یادگیری زبان سرعت می‌گیرد و با جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری در خانواده، مدرسه، محله و جامعه تا پایان عمر ادامه دارد.

۲) نمونه‌ها (متناسب با منطقه‌ی خود دانش‌آموز می‌تواند تغییر دهد):

- گویش و لهجه‌ی محلی، ضرب‌المثل‌ها و ترانه‌های بومی؛
- آداب مهمان‌نوازی؛ مثلاً در میان عشایر عرب‌زبان خوزستان وارونه گذاشتن استکان چای در نعلبکی یعنی دیگر چای نمی‌خواهم؛
- شیوه‌های سنتی کشاورزی و آبیاری مانند قنات یا آبیاری کوزه‌ای در مناطق خشک؛
- پوشش، غذاها، جشن‌ها و بازی‌های محلی.

اهمیت: این دانش‌ها راهنمای زندگی مردم همان منطقه‌اند، سازگاری با محیط را ممکن می‌کنند، هویت و همبستگی فرهنگی را حفظ می‌کنند و از زندگی نسل‌های گذشته به نسل‌های بعد منتقل می‌شوند.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۵ صفحه ۵ تأمل

زبان یک پدیده‌ی اجتماعی است. ما درباره‌ی این پدیده‌ی اجتماعی هم «دانش عمومی» و هم «دانش علمی» داریم. با مقایسه‌ی دانش کاربران و سخن‌گویان زبان فارسی با دانش متخصصان زبان فارسی به تفاوت این دو بیندیشید.

	دانش کاربران و سخن‌گویان (عمومی)	دانش متخصصان زبان (علمی)
نحوه‌ی به دست آمدن	از زندگی روزمره و جامعه‌پذیری، بدون آموزش ویژه	با تأمل، مطالعه و پژوهش نظام‌مند درباره‌ی زبان
ویژگی	کاربردی و عادت‌شده؛ سخن‌گو درست حرف می‌زند اما معمولاً نمی‌تواند قواعد را توضیح دهد	دقیق، تحلیلی و قابل نقد؛ قواعد دستوری، واجی، ریشه‌ی واژه‌ها و تحول زبان را توضیح می‌دهد
کارکرد	برقراری ارتباط روزمره	شناسایی آسیب‌ها و اشتباهات رایج، آموزش زبان و حفظ و پیشرفت زبان

دانش علمی از دل دانش عمومی برمی‌خیزد و آن را عمیق‌تر و دقیق‌تر می‌کند.

۶ صفحه ۷ تأمل

به نظر شما نظام آموزشی ما برای تحقق چنین هدف والایی نیازمند چه تغییراتی است؟ آیا می‌توانید نمونه‌هایی از این تغییرات را برای مدرسه‌ی خودتان پیشنهاد دهید؟ به‌عنوان نمونه در مواردی مانند رابطه‌ی مدرسه و خانواده، تعامل مدرسه و محله، دروسی که می‌خوانید، روش‌های یاددهی ـ یادگیری، روش‌های ارزشیابی و... چه تغییراتی را لازم می‌بینید؟

هدف، تولید دانشی است که با هویت فرهنگی ما هم‌سو باشد، مسائل جامعه‌ی ما را حل کند و در عین حال به زبان و منطق جهان‌شمول سخن بگوید. پیشنهادهای نمونه:

- **رابطه‌ی مدرسه و خانواده:** دعوت از والدین برای مشارکت در پروژه‌ها و معرفی شغل و تجربه‌هایشان؛ تقویت گفت‌وگوی خانواده و مدرسه درباره‌ی ارزش‌ها و هویت.
- **تعامل مدرسه و محله:** انجام پژوهش‌های دانش‌آموزی درباره‌ی مسائل واقعی محله (ترافیک، پسماند، فضای سبز) و ارائه‌ی راه‌حل به مسئولان محلی.
- **دروس:** افزودن مثال‌ها و مسائل بومی ایران و جهان اسلام به محتوای درس‌ها و معرفی دانشمندان و اندیشمندان ایرانی ـ اسلامی.
- **روش‌های یاددهی ـ یادگیری:** تقویت پرسشگری، بحث و گفت‌وگو، کار گروهی، تحقیق میدانی و کتابخانه‌ای به جای حفظ‌کردن صرف.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

- **روش‌های ارزشیابی:** سنجش توان تحلیل، نقد و کاربرد دانش در موقعیت‌های واقعی (پروژه، پژوهش، گزارش) افزون بر آزمون‌های کتبی.

۷ صفحه ۷ **پرسش متن**

موضوع علوم اجتماعی چیست؟

موضوع علوم اجتماعی، «کنش‌های اجتماعی و پیامدهای آن‌ها»، یعنی پدیده‌های اجتماعی است (درس دوم). در مقابل، موضوع علوم فیزیکی «پدیده‌های طبیعی» و موضوع علوم زیستی «موجودات زنده» است.

۸ صفحه ۸ **مباحثه کنید**

در جدول سه دیدگاه درباره‌ی رابطه‌ی دانش عمومی و دانش علمی تشریح شده‌اند. با مطالعه و بررسی آن‌ها بگویید کتاب از کدام دیدگاه دفاع می‌کند.

کتاب از **دیدگاه سوم** (ستون سمت چپ جدول) دفاع می‌کند. دلیل‌ها:

- دانش علمی به دانش تجربی محدود نمی‌شود و دانش‌های عقلانی و وحیانی را هم دربرمی‌گیرد که هر کدام ملاک سنجش و اعتبار ویژه‌ی خود را دارند.
- دانش عمومی نامعتبر نیست و کم‌وبیش در آن دانش‌های درست و حقیقی هم وجود دارد.
- دانش علمی چون امکان اعتباریابی دارد از دانش عمومی معتبرتر است؛ در عین حال ریشه در دانش عمومی دارد و می‌تواند از آن انتقاد کند و آن را اصلاح کند.
- این دو دانش رابطه‌ی متقابل دارند، بر هم اثر می‌گذارند و به‌مرور با هم متناسب می‌شوند؛ از این رو هر دانش علمی با هر دانش عمومی سازگار نیست.

دیدگاه اول (دانش علمی تنها دانش معتبر است و دانش عمومی ارزش ناچیزی دارد) و دیدگاه دوم (مرز علم و دانش عمومی فرو می‌پاشد و همه‌ی دانش‌ها ساخته‌ی زندگی‌اند و کشف واقعیت نیستند) مورد پذیرش کتاب نیستند.

irantooshe.ir

۹ صفحه ۹ خلاصه کنید

آنچه از این درس آموختیم: دانش عمومی ..... ـ دانش عمومی، گسترده‌ترین بخش ذخیره‌ی دانشی ما را تشکیل می‌دهد. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

دانش عمومی: دانشی است که انسان‌ها در طول زندگی اجتماعی از جامعه و فرهنگ خود به دست می‌آورند و همه‌ی اعضای جامعه در آن سهیم‌اند؛ کنش‌های روزمره‌ی ما بر پایه‌ی آن انجام می‌شود.

- **ذخیره‌ی دانشی:** مجموع آگاهی‌هایی که فرد، گروه یا جامعه از تجربه و آموزش به دست می‌آورد و راهنمای زندگی اوست.
- **دانش علمی:** دانشی عمیق‌تر و دقیق‌تر که با تأمل و اندیشه در دانش عمومی و برای حل مسائل زندگی به دست می‌آید.
- **تعارض دانش علمی و عمومی:** هر جهان اجتماعی بر پایه‌ی هویت خود تعریف ویژه‌ای از دانش علمی دارد و اگر تعریف دانش علمی با دانش عمومی هماهنگ نباشد، رابطه‌ی دوسویه‌ی آن‌ها قطع می‌شود.
- **علوم انسانی و اجتماعی بومی:** دانشی هم‌سو با هویت فرهنگی ما، ناظر به حل مسائل جامعه‌ی ما و در عین حال جهان‌شمول.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس دوم

علوم اجتماعی

فهرست

۱۰ صفحه ۱۰ · پرسش متن — علوم اجتماعی و نسبت آن با علوم انسانی ۱۱

۱۱ صفحه ۱۲ · نمونه بیاورید — دسته‌بندی دانش‌ها ۱۱

۱۲ صفحه ۱۲ · پرسش متن — جایگاه فلسفه در علوم ۱۱

۱۳ صفحه ۱۳ · پرسش متن — فواید علوم اجتماعی ۱۲

۱۴ صفحه ۱۵ · گفت‌وگو کنید — مدیران ارشد و سیطره‌ی فناوری ۱۲

۱۵ صفحه ۱۷ · تأمل کنید — ملاک مقایسه‌ی رشته‌های علوم اجتماعی ۱۳

۱۶ صفحه ۱۸ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۱۳

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۱۰ صفحه ۱۰ پرسش متن

درباره‌ی علوم اجتماعی چه می‌دانید؟ علوم اجتماعی چه نسبتی با علوم انسانی دارند؟

علوم اجتماعی دانش‌هایی‌اند که اجتماعات انسانی، تأثیر آن‌ها بر کنش‌ها و شیوه‌ی زندگی ما و تأثیرپذیری آن‌ها از کنش‌های ما را به روش علمی مطالعه می‌کنند. موضوع آن‌ها «کنش‌های اجتماعی و پیامدهای آن‌ها» است.

علوم انسانی کنش‌های انسانی (آگاهانه و ارادی) و پیامدهای آن‌ها را مطالعه می‌کنند، ولی علوم اجتماعی فقط کنش‌های اجتماعی و پیامدهای آن‌ها را بررسی می‌کنند. بنابراین موضوع علوم انسانی عام‌تر است و علوم اجتماعی بخشی از علوم انسانی‌اند؛ اما برخی علوم انسانی در زمره‌ی علوم اجتماعی نیستند. روان‌شناسی نمونه‌ای از علوم انسانی و جامعه‌شناسی نمونه‌ای از علوم اجتماعی است.

۱۱ صفحه ۱۲ نمونه بیاورید

دانش‌های روان‌شناسی، اخلاق، مردم‌شناسی، تاریخ، شیمی و فیزیک زیرمجموعه‌ی کدام دسته از علوم قرار می‌گیرند؟ (علوم طبیعی، علوم انسانی، علوم اجتماعی)

علوم طبیعی	علوم انسانی	علوم اجتماعی
شیمی، فیزیک	روان‌شناسی، اخلاق	مردم‌شناسی، تاریخ

توضیح: شیمی و فیزیک پدیده‌های طبیعی را مطالعه می‌کنند. روان‌شناسی و اخلاق به کنش‌های انسان (فردی) می‌پردازند. مردم‌شناسی و تاریخ کنش‌های اجتماعی و پیامدهای آن‌ها را بررسی می‌کنند. چون علوم اجتماعی بخشی از علوم انسانی‌اند، مردم‌شناسی و تاریخ در دسته‌ی بزرگ‌تر علوم انسانی هم جای می‌گیرند.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۱۲ صفحه ۱۲ پرسش متن

فلسفه یا متافیزیک جزء کدام دسته از علوم است؟

فلسفه نه جزء علوم طبیعی است و نه جزء علوم انسانی و اجتماعی؛ بلکه دانشی مستقل است. موضوع آن «اصل وجود» است؛ یعنی قوانین کلی همه‌ی موجودات (مانند قانون علیت) را بررسی می‌کند و به موجود خاصی مانند موجودات طبیعی، انسان یا جامعه نمی‌پردازد.

۱۳ صفحه ۱۳ پرسش متن

امروزه، فناوری بر زندگی بشر سیطره یافته و او را کنترل می‌کند. آیا درباره‌ی علوم اجتماعی هم همین نظر را دارید؟ به نظر شما علوم اجتماعی چه فوایدی دارند؟

به این اندازه نه؛ علوم اجتماعی کمتر دیده می‌شوند و بر زندگی ما اثرگذارند بی‌آنکه متوجه باشیم، ولی فواید مهمی دارند که برخی از آن‌ها را علوم طبیعی ندارند:

- شناخت قواعد و نظم جهان اجتماعی و پیش‌بینی آثار و پیامدهای پدیده‌های اجتماعی (البته پیچیده‌تر از علوم طبیعی، چون کنش‌ها آگاهانه و ارادی‌اند)؛
- توضیح تأثیر اجتماعات (خانواده، کلاس، شهر، کشور) بر زندگی ما تا هم از فرصت‌های آن‌ها بهره ببریم و هم از آسیب‌ها در امان بمانیم؛
- فراهم کردن زمینه‌ی فهم متقابل انسان‌ها و جوامع و افزایش همدلی و همراهی؛
- داوری درباره‌ی ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، نقد و اصلاح آن‌ها و فراهم کردن فرصت موضع‌گیری اجتماعی صحیح؛
- داوری درباره‌ی علوم طبیعی و فناوری و آگاهی‌دادن به فرصت‌ها و محدودیت‌های آن‌ها تا انسان از طبیعت و علوم طبیعی به شیوه‌ی صحیح استفاده کند. به همین دلیل علوم اجتماعی نسبت به علوم طبیعی اهمیت بیشتری دارند.

۱۴ صفحه ۱۵ گفت‌وگو کنید

با توجه به آنچه در درس خواندید درباره‌ی دو مسئله‌ی زیر و پیامدهای آن‌ها گفت‌وگو کنید.

در کشور ما بسیاری از مدیران ارشد که برنامه‌ریزی برای کشور از وظایف آن‌هاست، فارغ‌التحصیل و دانش‌آموخته‌ی علوم انسانی نیستند.

امروزه، فناوری بر زندگی بشر سیطره یافته است و به جای اینکه انسان، توسعه‌ی فناوری را هدایت و راهبری کند، فناوری، زندگی انسان‌ها را کنترل می‌کند.

مسئله‌ی اول: برنامه‌ریزی برای کشور به شناخت جامعه، انسان، ارزش‌ها، نیازها و پیامدهای تصمیم‌ها نیاز دارد و این‌ها موضوع علوم انسانی و اجتماعی‌اند. اگر مدیران ارشد با این دانش‌ها آشنا نباشند، پیامدها عبارت‌اند از: ناهماهنگی سیاست‌ها با فرهنگ و نیازهای مردم، نادیده گرفتن آثار اجتماعی تصمیم‌ها، تأکید بیش از اندازه بر جنبه‌های فنی و اقتصادی، تکرار مشکلات اجتماعی (بیکاری، ترافیک، فقر و...) و کاهش اعتماد مردم. راه‌حل: بهره‌گیری از مشاوران و پژوهشگران علوم انسانی و اجتماعی و آموزش مدیران.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

مسئله‌ی دوم: فناوری ابزار است و ابزار باید در خدمت اهداف و ارزش‌های انسانی باشد؛ تعیین این اهداف و داوری درباره‌ی فرصت‌ها و محدودیت‌های فناوری کار علوم انسانی و اجتماعی است. اگر این داوری نباشد، فناوری خودش به هدف تبدیل می‌شود و پیامدهایی چون وابستگی به ابزارها، آلودگی‌های زیست‌محیطی، سطحی شدن روابط و ازدست‌رفتن کنترل انسان بر زندگی خود پدید می‌آید.

۱۵ صفحه ۱۷ تأمل کنید

به نظر شما، در بین رشته‌های علوم اجتماعی کدام رشته از آینده‌ی شغلی بهتری برخوردار است؟ آیا ملاک دیگری غیر از آینده‌ی شغلی برای مقایسه‌ی رشته‌های علمی وجود دارد؟
دانش‌آموخته یا کارشناس یکی از رشته‌های علوم اجتماعی را به کلاس درس دعوت کنید و از او بپرسید که رشته‌ی علمی ایشان چه فوایدی برای جامعه دارد و دانش‌آموختگان این رشته از چه توانایی‌ها و مهارت‌هایی برخوردارند؟

آینده‌ی شغلی: فرصت شغلی هر رشته به نیاز جامعه و بازار کار بستگی دارد و تغییر می‌کند. رشته‌هایی مانند مدیریت، اقتصاد، حقوق، ارتباطات، جمعیت‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی با نهادهای اجرایی، مراکز پژوهشی، رسانه‌ها و آموزش در ارتباط‌اند و فرصت‌های شغلی خوبی دارند. بنابراین پاسخ قطعی یکسانی برای همه نیست و باید با توجه به شرایط روز و علاقه‌ی فرد بررسی شود.

ملاک‌های دیگر: علاقه و استعداد فرد؛ فایده‌ی رشته برای جامعه و حل مسائل آن (مثلاً ترافیک، فقر، بیکاری)؛ نیاز کشور به آن رشته؛ شخصیت‌سازی و رشد فکری و اخلاقی؛ امکان پژوهش و تولید دانش بومی؛ و اهمیت علمی خود رشته (مانند علوم پایه که اگرچه کمتر انتخاب می‌شوند، مادر دانش‌های فنی ـ مهندسی و پزشکی‌اند).

مصاحبه با کارشناس: پرسش‌های پیشنهادی: «رشته‌ی شما چه مسائلی از جامعه را بررسی می‌کند؟»، «دانش‌آموختگان چه مهارت‌هایی (تحلیل داده، پژوهش میدانی، گفت‌وگو و...) پیدا می‌کنند؟» و «در چه مراکزی کار می‌کنند؟». نتیجه‌ی مصاحبه را در کلاس ارائه کنید.

۱۶ صفحه ۱۸ خلاصه کنید

آنچه از این درس آموختیم: علوم اجتماعی ..... ـ علوم اجتماعی در مقایسه با علوم طبیعی اهمیت بیشتری دارند. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

علوم اجتماعی: دانش‌هایی که کنش‌های اجتماعی و پیامدهای آن‌ها (پدیده‌های اجتماعی) را به روش علمی مطالعه می‌کنند و بخشی از علوم انسانی‌اند.

- علوم طبیعی پدیده‌های طبیعی، علوم انسانی کنش‌های انسان و علوم اجتماعی کنش‌های اجتماعی را مطالعه می‌کنند؛ فلسفه دانشی مستقل است.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

- علوم طبیعی «علوم ابزاری»، علوم انسانی «علوم تفهمی» و از جهت نقد کنش‌های ناپسند «علوم انتقادی» نیز نامیده می‌شوند.
- فواید علوم اجتماعی: شناخت و پیش‌بینی پدیده‌های اجتماعی، فهم متقابل و همدلی، داوری و نقد ارزش‌ها و هنجارها، داوری درباره‌ی علوم طبیعی و فناوری.
- شاخه‌های علوم اجتماعی: اقتصاد، حقوق، سیاست، تاریخ، باستان‌شناسی، ارتباطات، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، جمعیت‌شناسی، زبان‌شناسی، مدیریت، روان‌شناسی اجتماعی و جغرافیای انسانی.
- جامعه‌شناسی خرد کنش اجتماعی و جامعه‌شناسی کلان ساختار اجتماعی را بررسی می‌کند. رویکردهای اصلی آن: تبیینی، تفسیری و انتقادی.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس سوم

نظم اجتماعی

فهرست

۱۷ صفحه ۱۹ · پرسش متن — شهرآورد: چرا و چگونه؟ ۱۶

۱۸ صفحه ۲۰ · پرسش متن — نظم‌های پنهان در ورزشگاه ۱۶

۱۹ صفحه ۲۱ · پرسش متن — نظم‌های پنهان زندگی ۱۶

۲۰ صفحه ۲۲ · هم‌اندیشی کنید — قانون‌گرایی و قواعد غیررسمی ۱۷

۲۱ صفحه ۲۵ · گفت‌وگو کنید — هم‌تغییری بیکاری و عوامل مرتبط ۱۷

۲۲ صفحه ۲۹ · پرسش متن — آیا جامعه همانند ماشین و بدن انسان است؟ ۱۸

۲۳ صفحه ۳۰ · تأمل کنید — تفاوت جامعه و موجودات طبیعی ۱۸

۲۴ صفحه ۳۱ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۱۹

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۱۷ صفحه ۱۹ پرسش متن

چرا این همه جمعیت از این همه ساعت قبل به استادیوم می‌آیند و منتظر می‌مانند تا بازی شروع شود؟ چرا برخی تماشاچیان، رفتارهای نابهنجار دارند؟ و خیلی چراهای دیگر.
به راستی با وجود این همه بی‌نظمی، برگزاری شهرآورد زیبا و جذاب با این تعداد زیاد از تماشاچیان چگونه امکان‌پذیر می‌شود؟

هر کنش اجتماعی معنایی دارد؛ تماشاچیان به دلیل علاقه به تیم، هیجان، هویت هواداری و تجربه‌ی جمعی زودتر می‌آیند و منتظر می‌مانند. برخی رفتارهای نابهنجار هم ناشی از رعایت‌نکردن هنجارها، هیجان گروهی و ضعف در فرهنگ‌پذیری است.

برگزاری شهرآورد با وجود بی‌نظمی‌های دیده‌شده، به **نظم‌های پنهان** بستگی دارد: قواعدی که همه پذیرفته‌اند و کمتر به چشم می‌آیند (بلیت‌فروشی از پیش، حضور پلیس و بازرسی، حمل‌ونقل عمومی، حضور به‌موقع بازیکنان، شروع بازی سر ساعت و اجرای قوانین بازی). این قواعد پیش‌بینی رفتار دیگران و همکاری با آن‌ها را ممکن می‌کنند.

۱۸ صفحه ۲۰ پرسش متن

قدری تأمل کنید؛ در همان مثال ورزشگاه چه نظم‌هایی وجود دارند که به آن‌ها توجه نکرده‌اید؟

- وسایل نقلیه‌ی عمومی برای رسیدن به ورزشگاه وجود دارد؛
- پلیس در خیابان‌ها حضور دارد و نیروی انتظامی هنگام ورود تماشاچیان را بازرسی می‌کند؛
- بلیت از پیش (اینترنتی) تهیه شده و هر تماشاچی جای مشخصی دارد؛
- داور، بازیکنان و مربیان در زمان معین حاضر می‌شوند و بازی سر ساعت شروع می‌شود؛
- بازی طبق قواعد از پیش تعیین‌شده انجام می‌شود و تماشاچیان اغلب قواعد را می‌شناسند و رعایت می‌کنند؛
- خدمات ورزشگاه، آمبولانس و خدمات درمانی و تغذیه سازمان‌دهی شده است.

۱۹ صفحه ۲۱ پرسش متن

آیا می‌توانید نمونه‌هایی از نظم‌های پنهان زندگی خود و دیگران را مثال بزنید؟

- دانش‌آموزان اغلب به‌موقع در مدرسه حاضر می‌شوند و زنگ‌ها و برنامه‌ی کلاس‌ها رعایت می‌شود؛
- رانندگان معمولاً قواعد راهنمایی و رانندگی (چراغ قرمز، خط عابر) را رعایت می‌کنند و عابران از آن‌ها انتظار توقف دارند؛

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

- ایستادن در صف نانوایی یا بانک، سلام و احوال‌پرسی هنگام ملاقات و رعایت فاصله هنگام راه رفتن در پیاده‌رو؛
- رعایت حقوق همسایه، تحویل نان، پست و شیر در ساعت معین، باز و بسته شدن مغازه‌ها و ادارات در ساعات مشخص؛
- خریدار و فروشنده بر سر پرداخت پول و تحویل کالا هماهنگ‌اند و همگان انتظار رفتار مشخصی از پزشک، معلم، راننده‌ی تاکسی و پلیس دارند.

۲۰ صفحه ۲۲ **هم‌اندیشی کنید**

شما وضعیت قانون‌گرایی و قانون‌گریزی در جامعه‌ی ایران را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ آیا زندگی اجتماعی فقط با قوانین رسمی سامان می‌یابد یا قواعد دیگری هم وجود دارند؟ آیا می‌توانید برخی از این قواعد غیررسمی را نام ببرید؟

ارزیابی: در جامعه‌ی ما هم قانون‌گرایی و هم قانون‌گریزی دیده می‌شود. در بیشتر موارد مردم قواعد را رعایت می‌کنند (نظم پنهان)، اما قانون‌شکنی‌هایی مانند سبقت غیرمجاز، تخلف در پرداخت مالیات، پارتی‌بازی و رشوه بیشتر به چشم می‌آید و این برداشت را تقویت می‌کند که قانون‌گریزی غالب است. برای افزایش قانون‌گرایی، قوانین باید عادلانه و شفاف باشند و مردم آن را مشروع بدانند.

قواعد غیررسمی: زندگی اجتماعی فقط با قوانین رسمی سامان نمی‌یابد. قواعد دیگری مانند آداب و رسوم، عرف، اخلاق و ارزش‌ها، آداب معاشرت، تعارف، احترام به بزرگ‌ترها، رسم مهمان‌نوازی، سلام‌کردن، کمک به همسایه، عیادت از بیمار و رعایت نوبت نیز بر رفتار ما حاکم‌اند و ضمانت اجرای آن‌ها نگاه و قضاوت دیگران و وجدان است.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۲۱ صفحه ۲۵ **گفت‌وگو کنید**

به نظر شما آیا میان بیکاری در کشور و عواملی مانند میزان دانش و مهارت دانش‌آموختگان مدارس و دانشگاه‌ها، رکود اقتصادی، ناتوانی اقتصاد در ایجاد شغل و واردات بی‌رویه رابطه‌ای وجود دارد؟ آیا این روابط را می‌توان مشاهده و با روش‌های کمی مطالعه کرد؟

بله؛ میان این عوامل و بیکاری رابطه (هم‌تغییری) وجود دارد: کمبود مهارت دانش‌آموختگان با نیاز بازار کار، رکود اقتصادی (کاهش تولید و سرمایه‌گذاری)، ناتوانی اقتصاد در ایجاد شغل و واردات بی‌رویه (که تولید داخلی و اشتغال را کاهش می‌دهد) همگی می‌توانند به افزایش بیکاری بینجامند.

این روابط را می‌توان تا حد زیادی مشاهده و با روش‌های کمی مطالعه کرد: داده‌های آماری نرخ بیکاری، رشد اقتصادی، میزان واردات و تعداد فارغ‌التحصیلان را در یک دوره‌ی زمانی گردآوری می‌کنیم، با پرسشنامه‌های بسته نظر کارفرمایان و دانش‌آموختگان را می‌سنجیم و با روش‌های آماری (همبستگی، رگرسیون) رابطه‌ی عوامل را بررسی می‌کنیم. این کار «جامعه‌شناسی تبیینی» است که به دنبال علت پدیده‌ها از راه مشاهده و آمار است. البته معنای پدیده برای افراد (مثلاً چرا برخی جوانان کار را نمی‌پذیرند) با روش کمی به‌خوبی فهمیده نمی‌شود.

۲۲ صفحه ۲۹ **پرسش متن**

اما آیا جامعه نیز همانند ماشین و بدن انسان است؟ آیا می‌توان طبیعت و جامعه را یکسان دانست و از همان روش‌های علوم طبیعی در جامعه‌شناسی بهره گرفت؟ آیا یکسان‌انگاری طبیعت و جامعه، تسلط انسان بر جامعه را همان‌گونه که بر طبیعت تسلط یافته است، به دنبال خواهد داشت؟

خیر. تفاوت‌های بنیادی وجود دارد:

- طبیعت بیرون از ما و مستقل از ماست و قوانین آن را ما نساخته‌ایم؛ اما جامعه محصول و مخلوق کنش‌های آگاهانه‌ی انسان‌هاست و بود و نبودش به انسان وابسته است.
- ماشین و بدن بر اساس قوانین طبیعی عمل می‌کنند، ولی انسان آگاهانه و معنادار عمل می‌کند و در شرایط گوناگون رفتار متفاوتی دارد.
- روش علوم طبیعی (حس و تجربه) توان فهم معنا، ارزش و هدف کنش را ندارد؛ پس نمی‌توان جامعه را فقط با آن مطالعه کرد.

یکسان‌انگاری طبیعت و جامعه تسلط انسان بر جامعه را به دنبال نخواهد داشت، بلکه برعکس: نظم اجتماعی بیرون و مستقل از انسان فرض می‌شود، انسان فقط باید خود را با آن سازگار کند، به «پیچ و مهره‌ی» نظم اجتماعی تبدیل می‌شود و در نتیجه جامعه بر او مسلط می‌گردد (انسان مغلوب جامعه می‌شود).

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۲۳ صفحه ۳۰ **تأمل کنید**

به نظر شما چه تفاوت‌های مهمی میان جامعه و موجودات طبیعی وجود دارد؟ آیا این ویژگی‌های متفاوت را می‌توان با روش علوم طبیعی توضیح داد؟ آیا این تفاوت‌های بنیادی، رویکردهای دیگری را برای توضیح نظم اجتماعی ضروری نمی‌سازند؟

- **آگاهی و اراده:** انسان‌ها آگاهانه و آزادانه عمل می‌کنند؛ موجودات طبیعی بر پایه‌ی قوانین طبیعی عمل می‌کنند.
- **معنا و هدف:** کنش انسان معنا و هدف و ارزش دارد؛ پدیده‌های طبیعی بی‌معنا و بدون هدف انسانی‌اند.

- **پیدایش:** جامعه را کنش‌های انسان‌ها پدید می‌آورند و تغییر می‌دهند؛ طبیعت را ما نساخته‌ایم و با شناخت آن قوانینش تغییر نمی‌کند.
- **تنوع:** جوامع و تاریخ‌های گوناگونی ساخته می‌شوند و تفاوت آن‌ها فقط کمی نیست؛ مسیر یکسانی برای پیشرفت وجود ندارد.
- **خلاقیت:** انسان می‌تواند از نظم موجود فراتر برود و نظم جدیدی بسازد.

این ویژگی‌ها (آگاهی، معنا، ارزش و خلاقیت) را نمی‌توان با روش حس و تجربه توضیح داد؛ بنابراین برای شناخت نظم اجتماعی به رویکردهای دیگری مانند جامعه‌شناسی تفسیری و انتقادی نیاز داریم که در درس‌های بعد می‌آید.

۲۴ صفحه ۳۱ **خلاصه کنید**

آنچه از این درس آموختیم: نظم اجتماعی ..... ـ جامعه‌شناسی تبیینی، نظم جامعه را همانند نظم طبیعت می‌داند. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

نظم اجتماعی: قرار گرفتن هر پدیده‌ی اجتماعی در جای خود بر اساس قواعدی که انسان‌ها برای با هم زندگی‌کردن پذیرفته‌اند؛ نظمی که پیش‌بینی رفتار دیگران و همکاری با آن‌ها را ممکن می‌کند.

- **آشنایی‌زدایی:** نگاه به امور آشنا از دید یک غریبه برای کشف نظم‌های پنهان زندگی.
- **ساختار اجتماعی:** چگونگی رابطه و پیوند میان پدیده‌های اجتماعی؛ **نظام اجتماعی:** ساختار اجتماعی پویا که اجزایش بر هم اثر می‌گذارند و می‌تواند در خود و محیط تغییر ایجاد کند.
- **جامعه‌شناسی تبیینی (پوزیتیویستی):** جامعه را همانند طبیعت و روش مطالعه‌ی آن را روش علوم طبیعی (حس و تجربه) می‌داند و هدفش پیش‌بینی و کنترل پدیده‌های اجتماعی است.
- نقد: یکسان‌انگاری جامعه و طبیعت اراده و خلاقیت انسان را نادیده می‌گیرد و انسان را به پیچ‌ومهره‌ی نظم اجتماعی تبدیل می‌کند.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس چهارم

کنش اجتماعی

فهرست

۲۵ صفحه ۳۳ · پرسش متن — میزان تسلط ساختارها بر افراد ۲۱

۲۶ صفحه ۳۵ · پرسش متن — تأثیر ما بر مسائل اجتماعی ۲۱

۲۷ صفحه ۳۶ · تکمیل کنید — راز تخته‌سنگ ۲۲

۲۸ صفحه ۳۸ · پرسش متن — مقایسه‌ی کشته‌های جنگ‌های جهانی و حمله‌ی مغول ۲۲

۲۹ صفحه ۳۹ · پرسش متن — اعتیاد به اینترنت و بازی‌های رایانه‌ای ۲۳

۳۰ صفحه ۴۰ · مقایسه کنید — انسان به مثابه شیء و انسان به مثابه آگاهی و معنا ۲۳

۳۱ صفحه ۴۱ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۲۳

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۲۵ صفحه ۳۳ پرسش متن

میزان این تسلط و تعیین‌کنندگی چقدر است؟ آیا ساختارهای اجتماعی، بر انسان‌ها مسلط هستند و سرنوشت آن‌ها را تعیین می‌کنند؟ برخی گمان می‌کنند که افراد قدرت مقاومت در برابر ساختارها و ایجاد تغییر در آن‌ها را ندارند. آیا این نظر صحیح است؟

خیر، این نظر صحیح نیست. نظم اجتماعی تا حد زیادی بر افراد حاکم است و به اقدامات آن‌ها شکل می‌دهد، اما مطلق نیست. کنش اجتماعی «خشت بنای جامعه» است و همه‌ی پدیده‌های اجتماعی خرد و کلان با کنش‌های اجتماعی پدید می‌آیند. ساختارهای اجتماعی، هرچقدر هم جاافتاده و باسابقه باشند، با کنش‌های افراد به وجود آمده‌اند و برقرارند؛ بنابراین افراد با کنش‌های خود می‌توانند آن‌ها را حفظ یا تغییر دهند.

نمونه: مقاومت مردم آمرلی در برابر داعش (جنگ‌های نامنظم)؛ آن‌ها از نظم موجود پیروی نکردند بلکه با ارزش‌ها و معانی پیوند خوردند و نتیجه‌ای فراتر از پیش‌بینی‌های معمول به دست آوردند.

۲۶ صفحه ۳۵ پرسش متن

نادیده گرفتن کنش در زندگی اجتماعی انسان چه پیامدهایی دارد؟

نادیده گرفتن کنش، نادیده گرفتن ویژگی‌های آن (اراده، ارزش، آگاهی و معنا) است و چهار پیامد دارد:

- **رکود اراده‌ها:** تأکید بیش از اندازه بر نظم و ساختار، اراده و خلاقیت انسان‌ها را نادیده می‌گیرد و افراد بی‌آنکه آرمان‌های پشت نظم را بدانند آن را رعایت می‌کنند و روحیه‌ی خلق در هنر، ارتباط و اندیشه سرکوب می‌شود (قفس آهنین)؛
- **سقوط ارزش‌ها:** ارزش‌هایی مانند مهربانی و فداکاری با روش تجربی قابل مشاهده نیست و اخلاق‌گریزی پدید می‌آید؛
- **افول معانی:** مطالعات تبیینی از معنای کنش برای کنشگر (مثلاً معنای اینترنت برای جوانان) غافل می‌مانند و فقط به توصیف رفتار قابل مشاهده بسنده می‌کنند؛
- در نتیجه شور زندگی از انسان‌ها گرفته می‌شود.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۲۷ صفحه ۳۶ تکمیل کنید

راز تخته سنگ: در زمان‌های گذشته، پادشاهی تخته سنگی را در وسط جاده قرار داد و برای اینکه واکنش مردم را ببیند، خود در گوشه‌ای مخفی شد. ... او کیسه را باز کرد و در داخل آن سکه‌های طلا و یک یادداشت پیدا کرد. در آن یادداشت نوشته شده بود ...

«این سکه‌های طلا پاداش کسی است که تخته‌سنگ را از وسط جاده بردارد. بسیاری از مردم به نظم و راه شکایت کردند، اما کسی که خودش دست به کار شد، توانست مشکل را حل کند. هر مانعی را که در راه جامعه می‌بینید، به‌جای شکایت و انتظار از دیگران، خود برای رفع آن اقدام کنید؛ زیرا هر کس با کنش خود در تغییر وضع موجود سهم دارد.»

پیام داستان: مشکلات اجتماعی بیرون از دایره‌ی نفوذ ما نیستند؛ انتظار نداشته باشیم فقط مسئولان آن‌ها را حل کنند، بلکه هر کس با کنش اجتماعی خود می‌تواند وضع موجود را تغییر دهد.

۲۸ صفحه ۳۸ پرسش متن

تعداد کشته‌های دو جنگ جهانی را با تعداد کشته‌های حمله‌ی مغول به ایران بزرگ مقایسه کنید. چرا پیشرفت‌های چشمگیر جهان غرب در حوزه‌ی صنعت و فضا به فراگیرتر و عمیق‌تر شدن فجایع انسانی و زیست‌محیطی منجر شده است؟

تعداد کشته‌های دو جنگ جهانی (جنگ جهانی اول حدود ۱۰ تا ۲۰ میلیون و جنگ جهانی دوم حدود ۵۰ تا ۸۰ میلیون نفر؛ روی هم دهها میلیون نفر) بسیار بیشتر از کشته‌های حمله‌ی مغول به ایران بزرگ (برآوردها حدود یک تا چند میلیون نفر) است. جنگ‌های جهانی میان پیشرفته‌ترین کشورها رخ داد و با بمباران اتمی هیروشیما و ناکازاکی پایان یافت.

دلیل: دانش و فناوری ابزاری است و بدون جهت‌گیری ارزشی و اخلاقی ویژگی ندارد. وقتی ارزش‌ها و اخلاق نادیده گرفته می‌شوند (اخلاق‌گریزی)، علم و فناوری برای هدف‌های سلطه‌جویی و منافع به‌کار می‌روند و قدرت تخریب (سلاح‌های کشتار جمعی، آلودگی و تخریب محیط زیست) را بسیار فراگیرتر و عمیق‌تر می‌کنند.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

۲۹ صفحه ۳۹ پرسش متن

آیا این عوامل می‌توانند علت اعتیاد جوانان به بازی‌های رایانه‌ای و اینترنت را نشان دهند؟ آیا گرایش افراطی افراد به بازی‌های رایانه‌ای و اینترنت صرفاً به این عوامل قابل مشاهده بستگی دارد؟ آیا می‌توان بدون توجه به تفسیر کاربران از موقعیت خاص خود، به این پرسش پاسخ صحیح داد؟

خیر. عواملی مانند پرخاشگری، هیجان، خواب، تحصیلات و تأهل (عوامل قابل مشاهده) فقط بخشی از ماجرا را نشان می‌دهند و علت اصلی را توضیح نمی‌دهند. بدون توجه به تفسیر کاربران از موقعیت خود نمی‌توان پاسخ صحیح داد؛ زیرا کنش آگاهانه و معنادار است و عامل اصلی گرایش جوانان، معنایی است که برای استفاده از این ابزارها قائل‌اند: به‌روز بودن، سرگرمی، هیجان، آزادی و توانایی.

برای فهم این معانی باید همدلانه با جوانان همراه شد (البته نه به معنای تأیید) و از منظر خودشان به مسائل و آرزوهایشان نگاه کرد.

۳۰ صفحه ۴۰ مقایسه کنید

به نظر شما در روابط اجتماعی، «انسان به مثابه شیء» و «انسان به مثابه آگاهی و معنا»، چه تفاوتی با یکدیگر دارند؟

	انسان به مثابه شیء	انسان به مثابه آگاهی و معنا
نگاه به انسان	مانند پدیده‌ی طبیعی یا ابزار و جزئی از ماشین نظم اجتماعی (نمونه: فیلم «عصر جدید»)	موجودی آگاه که با فهم، اراده و ارزش عمل می‌کند (نمونه: فیلم «تلقین»)
روش شناخت	مشاهده از بیرون با حس و تجربه؛ فقط رفتار قابل مشاهده بررسی می‌شود	فهم همدلانه‌ی معنا و تفسیر کنشگر از خودش و موقعیت او
پیامد در روابط	کنترل، پیش‌بینی و بهره‌کشی؛ بی‌توجهی به اراده، انگیزه و ارزش‌ها و کاهش همدلی	احترام، گفت‌وگو، همدلی و همراهی؛ توجه به انگیزه‌ها و آرمان‌ها

۳۱ صفحه ۴۱ خلاصه کنید

آنچه از این درس آموختیم: افول معانی ..... ـ رویکرد تبیینی، کنش و معنای آن را نادیده می‌گیرد. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

- **کنش اجتماعی:** فعالیت معناداری که با توجه به دیگری انجام می‌شود و خشت بنای جامعه است؛ ساختارها با کنش‌های افراد پدید می‌آیند و برقرار می‌مانند و افراد می‌توانند آن‌ها را حفظ یا تغییر دهند.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

- **ویژگی‌های کنش:** آگاهانه، ارادی، هدف‌دار (ارزشی) و معنادار؛ انسان بر خلاف پدیده‌های طبیعی در شرایط مختلف رفتار متفاوتی دارد.
- **پیامدهای نادیده‌گرفتن کنش:** رکود اراده‌ها، سقوط ارزش‌ها (اخلاق‌گریزی) و افول معانی؛ رویکرد تبیینی با تکیه بر مشاهده، معنای کنش را نمی‌فهمد.
- **نظریه‌پردازان کنش اجتماعی:** آگاهی و معناداری را مهم‌ترین ویژگی کنش می‌دانند و اراده و ارزش را برخاسته از آگاهی می‌بینند؛ این نگاه راه را برای جامعه‌شناسی تفسیری هموار کرد.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس پنجم

معنای زندگی

فهرست

۳۲ صفحه ۴۳ · تأمل — پرسش‌هایی درباره‌ی معنای زندگی ۲۶

۳۳ صفحه ۴۴ · بنویسید — زندگینامه‌ی کوتاه ۲۶

۳۴ صفحه ۴۶ · پرسش متن — شباهت و تفاوت شهادت‌طلبی، فداکردن جان برای وطن و خودکشی ۲۶

۳۵ صفحه ۴۶ · پرسش متن — پیچیدگی پدیده‌ها و اشتراک جوامع انسانی ۲۷

۳۶ صفحه ۴۷ · گفت‌وگو کنید — وصیت‌نامه‌ی شهدا و انگیزه‌ی شهادت‌طلبی ۲۷

۳۷ صفحه ۵۲ · نمونه بیاورید — تجربه‌ی مواجهه با کنشی با معنای ناشناخته ۲۸

۳۸ صفحه ۵۲ · تحقیق کنید — تحقیق با روش‌های کیفی ۲۸

۳۹ صفحه ۵۳ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۲۹

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۳۲ صفحه ۴۳ تأمل

تلاش کنید به یکی از پرسش‌های بالا پاسخ دهید. شما چه سؤال دیگری درباره‌ی معنای زندگی دارید؟

نمونه‌ی پاسخ به یکی از پرسش‌ها: «مرگ پایان زندگی است یا مرحله‌ای از مراحل زندگی انسان؟» از نگاه دینی و اسلامی، مرگ پایان زندگی نیست، بلکه انتقال از یک مرحله‌ی زندگی (دنیا) به مرحله‌ای دیگر (برزخ و آخرت) است؛ زندگی انسان با مرگ به پایان نمی‌رسد و به همین دلیل کنش‌های امروز او در دنیا معنا و پیامد پایدار دارند. در نگاه کسانی که فقط زندگی مادی و دنیا را می‌بینند، مرگ پایان همه‌چیز است و همین نگاه، به احساس پوچی و بی‌معنایی می‌انجامد.

نمونه‌ی پرسش‌های دیگر: چرا بعضی انسان‌ها با وجود رفاه کامل احساس پوچی می‌کنند؟ آیا هر کس می‌تواند به زندگی خود هر معنایی بدهد، یا معنای درست و نادرست داریم؟ رابطه‌ی معنای زندگی با خوشبختی چیست؟ آیا می‌توان معنای زندگی را در رنج‌ها هم یافت؟

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۳۳ صفحه ۴۴ بنویسید

زندگی‌نامه‌ها به‌ویژه زندگی‌نامه‌های خودنوشت، سفرنامه‌ها و کتاب‌های خاطرات از منابعی هستند که تصویر انسان‌ها را از معنای زندگی نشان می‌دهند. یک زندگی‌نامه کوتاه از خودتان بنویسید و در مورد انگیزه و معنای زندگی خود سخن بگویید.

نمونه (دانش‌آموز می‌تواند آن را با اطلاعات و تجربه‌ی شخصی خود تغییر دهد):

«من در خانواده‌ای معمولی در یکی از شهرهای ایران به دنیا آمدم. از کودکی با دیدن تلاش پدر و مادرم یاد گرفتم که زندگی فقط خوردن و خوابیدن نیست و باید برای دیگران هم مفید بود. در دوره‌ی متوسطه به مطالعه و بحث درباره‌ی مسائل اجتماعی علاقه‌مند شدم و دریافتم که دلم می‌خواهد در آینده در حل مسائل جامعه‌ام نقش داشته باشم. انگیزه‌ی اصلی من در زندگی، رشد علمی و اخلاقی، کمک به دیگران و جلب رضایت خداوند است. برای من زندگی وقتی معنادار است که کارهایم هدفی ارزشمند داشته باشند و بتوانم سهمی در ساختن جامعه‌ای بهتر ادا کنم.»

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۳۴ صفحه ۴۶ پرسش متن

شباهت و تفاوت این پدیده‌ها چیست؟ (شهادت‌طلبی، فدا کردن جان برای وطن و خودکشی)

شباهت: در هر سه پدیده، فرد از جان و زندگی دنیایی دست می‌شوید و به استقبال مرگ می‌رود.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

تفاوت: تفاوت آن‌ها در معنای متفاوتشان است و همین معانی، هویت هر پدیده را تعیین می‌کند و از آن‌ها سه پدیده‌ی مختلف می‌سازد:

پدیده	معانی و انگیزه‌ها
شهادت‌طلبی	شوق به حیات جاودانه، عشق به دیدار محبوب، دفاع از دین، مبارزه با ظلم، اقامه‌ی حق و مبارزه با باطل
فدا کردن جان برای وطن	دفاع از غرور ملی، میهن‌دوستی، غلبه بر دشمن، کشورگشایی و هیجان
خودکشی	رنج‌گریزی، احساس پوچی، فشارهای اقتصادی، بحران‌های اجتماعی و بحران معنویت

۳۵ صفحه ۴۶ پرسش متن

آیا تأکید بر پیچیدگی کنش‌ها و پدیده‌های اجتماعی و تنوع معانی آن‌ها به این معناست که جوامع انسانی هیچ شباهت و اشتراکی ندارند؟

خیر. انسان‌ها همان‌طور که تفاوت‌های فردی و اجتماعی بسیاری دارند (مانند توانایی‌های ذهنی، عاطفی و جسمانی و تنوع فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها)، شباهت‌های فراوانی نیز دارند: نیازهای طبیعی و غریزی مشابه (غذا، سرپناه، تشکیل خانواده) و ویژگی‌های متعالی مانند میل به جاودانگی، کمال‌جویی، سعادت‌طلبی، گرایش به زیبایی، تنفر از ظلم و علاقه به کشف حقیقت. لازمه‌ی شناخت پدیده‌های اجتماعی، شناخت صحیح و هم‌زمان «تفاوت‌های فردی ـ اجتماعی» و «وجوه مشترک» انسان‌هاست.

۳۶ صفحه ۴۷ گفت‌وگو کنید

وصیت‌نامه‌های شهدای دفاع مقدس یکی از مهم‌ترین منابع برای تفسیر اعمال، افکار و شخصیت شهدای ایرانی است. در کلاس به گروه‌های چند نفره تقسیم شوید و در هر گروه، وصیت‌نامه‌ی یکی از شهدای دفاع مقدس را مرور کنید و درباره‌ی انگیزه‌های رزمندگان ایرانی از شهادت‌طلبی با دوستان خود گفت‌وگو کنید.

با توجه به وصیت‌نامه‌هایی که در کتاب آمده (مانند وصیت‌نامه‌ی شهید سید جمال کمالی و شهید حاج قاسم سلیمانی) انگیزه‌های رزمندگان را می‌توان این‌گونه جمع‌بندی کرد:

- شوق به لقای الهی و پیوستن به خدا و «حیات جاودانه»؛ دنیا در نگاه آن‌ها بسیار کوتاه بود؛
- احساس جاماندن از قافله‌ی شهدا و حسرت زنده ماندن؛
- دفاع از دین، وطن و ارزش‌ها و مبارزه با ظلم؛
- تأثیر حال‌وهوای معنوی جبهه (دعا و راز و نیاز، رفاقت و ایثار) و درس گرفتن «انسان شدن»؛

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

- تفاوت این انگیزه‌ها با انگیزه‌ی خودکشی (رنج‌گریزی و پوچی) و کامیکازه: معنای کنش است که هویت آن را مشخص می‌کند.

۳۷ صفحه ۵۲ نمونه بیاورید

در صورتی‌که شما نیز تجربه‌ی مشابهی داشته‌اید و با کنش‌هایی مواجه شده‌اید که معنای آن را نمی‌دانسته‌اید، آن را با دوستانتان در میان بگذارید و بگویید چگونه توانستید معنای آن کنش را دریابید.

نمونه: در سفر به یکی از شهرهای شمالی دیدم که میزبان وقتی میوه می‌آورد، ظرف را فقط تا نیمه پر می‌کرد. فکر کردم کم‌لطفی است. از یکی از اهالی پرسیدم و گفت: «پر کردن کامل ظرف یعنی می‌خواهیم مهمان زود برود؛ نیمه پر بودن یعنی هر وقت خواستی دوباره می‌آوریم.» با پرسش از افراد محلی و آشنایی با فرهنگ آن‌ها (معنای فرهنگی) معنای کنش را فهمیدم.

راه‌های درک معنا: پرسیدن از کنشگر یا افراد آشنا با فرهنگ آن‌ها، زندگی کردن در آن محیط (قوم‌نگاری)، مطالعه‌ی آداب و رسوم و قرار گرفتن به جای کنشگر (فهم همدلانه).

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۳۸ صفحه ۵۲ تحقیق کنید

از میان موضوعات زیر یک مورد را انتخاب کنید و با راهنمایی دبیر خود و با استفاده از روش‌های کیفی درباره‌ی مسئله یا موضوعی مرتبط با آن تحقیق کنید: زنگ تفریح، مدارس غیرانتفاعی، کلاس‌های کنکور، هواداری از یک تیم ورزشی، زندگی فرد معتاد به مواد مخدر، تکدی‌گری، الگوهای دوست‌یابی، افت تحصیلی، کودکان کار، بدحجابی، مزایا و معایب شبکه‌های اجتماعی.

نمونه: «زنگ تفریح» (مطالعه‌ی تفسیری)

1. **مسئله:** دانش‌آموزان در زنگ تفریح چه می‌کنند و این کارها برای آن‌ها چه معنایی دارند؟
2. **روش:** مشاهده‌ی مشارکتی (حضور در حیاط مدرسه و مشاهده‌ی رفتارها)، مصاحبه‌ی عمیق و باز با چند دانش‌آموز و مطالعه‌ی موردی یک گروه دوستی.
3. **یافته‌ها (نمونه):** زنگ تفریح برای دانش‌آموزان فرصت آزادی از قواعد کلاس، تجدید قوا، تقویت دوستی و گروه‌های همسالان است؛ تنوع معانی مانند «استراحت»، «تفریح»، «نمایش دادن خود» و «پناه از فشار درس» دیده می‌شود.
4. **نتیجه:** فهم زنگ تفریح فقط با آمار (مثل تعداد افراد در حیاط) ممکن نیست و باید معنای ذهنی و فرهنگی کنش‌ها را از زبان خود دانش‌آموزان فهمید.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۳۹ صفحه ۵۳ خلاصه کنید

آنچه از این درس آموختیم: معنای کنش ..... ـ برای فهم زندگی اجتماعی باید به معنای نهفته در کنش‌ها راه یافت. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

- **پرسش از معنای زندگی:** پرسشی است که همواره ذهن انسان‌ها را مشغول کرده است؛ انسان‌ها با معانی متفاوتی زندگی می‌کنند و معنا بر کنش‌ها اثر می‌گذارد.
- **پیچیدگی پدیده‌های انسانی و اجتماعی:** پدیده‌ها معانی گوناگون دارند (مثلاً شهادت‌طلبی، فداکاری برای وطن و خودکشی) و باید تفاوت‌های فردی ـ اجتماعی و وجوه مشترک را هم‌زمان شناخت.
- **جامعه‌شناسی تفسیری:** کنش‌های اجتماعی و معنای آن‌ها را از طریق «تفسیر» (نگاه از درون) می‌فهمد و هدفش معنابخشی و انسجام‌بخشی به زندگی اجتماعی است. تفسیر دانش محلی است و تبیین در حاشیه‌ی آن قرار می‌گیرد.
- **معنای کنش:** هم معنای ذهنی (قصد و هدف کنشگر) و هم معنای فرهنگی (آنچه کنش بر آن دلالت می‌کند)؛ فهم کنش مستلزم دسترسی به هر دو است.
- **روش‌های کیفی:** مانند قوم‌نگاری و مطالعه‌ی موردی؛ در مقابل روش‌های کمی رویکرد تبیینی.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس ششم

قدرت اجتماعی

فهرست

۴۰ صفحه ۵۴ · تأمل — علم بهتر است یا ثروت؟ ۳۲

۴۱ صفحه ۵۵ · تأمل — جنبش اجتماعی علیه ثروت ۳۲

۴۲ صفحه ۵۵ · تأمل — واکنش در برابر دانش ۳۳

۴۳ صفحه ۵۵ · تأمل — تصور شما از قدرت، ثروت و دانش ۳۳

۴۴ صفحه ۵۶ · پرسش متن — تهاجم در حیاط مدرسه ۳۴

۴۵ صفحه ۵۶ · پرسش متن — آیا زندگی اجتماعی بدون سیاست ممکن است؟ ۳۴

۴۶ صفحه ۵۸ · نمونه بیاورید — کنش‌های سیاسی بیرون از نهاد حکومت ۳۴

۴۷ صفحه ۶۲ · تکمیل کنید — همبستگی ابزارهای قدرت و منابع قدرت ۳۵

۴۸ صفحه ۶۲ · تشریح کنید — ارتباط سه‌گانه‌ی قدرت، ثروت و دانش با منابع و ابزار قدرت ۳۶

۴۹ صفحه ۶۳ · گفت‌وگو کنید — تماشاگران، رأی‌دهندگان و انتخابات در برابر قرعه‌کشی ۳۶

۵۰ صفحه ۶۷ · تفسیر کنید — عمق و سطح سیاست و قدرت ۳۷

۵۱ صفحه ۶۸ · مقایسه کنید — لیبرال دموکراسی و جمهوری اسلامی ۳۸

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۵۲ صفحه ۶۹ · مباحثه کنید — نتایج دست شستن از داوری علمی درباره‌ی ارزش‌ها ۳۸

۵۳ صفحه ۷۰ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۳۹

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۴۰ صفحه ۵۴ تأمل

پرسش «علم بهتر است یا ثروت» زمانی یکی از موضوعات رایج درس انشا بود. آیا می‌دانید معمولاً چه پاسخی به این پرسش داده می‌شد؟ چرا چنین پرسشی زمانی پررنگ می‌شود و گاهی کمرنگ؟ شما چه پاسخی به این پرسش می‌دهید؟

پاسخ رایج: «علم بهتر از ثروت است.» دلیل‌های معمول: علم انسان را نگهبانی می‌کند ولی ثروت را باید نگهبانی کرد؛ ثروت با خرج کردن کم می‌شود ولی علم با بخشیدن بیشتر می‌شود؛ ثروت را می‌توان دزدید اما علم را نه؛ علم میراث پیامبران و ثروت میراث فرعون‌هاست (حکایت دو امیرزاده).

پررنگ و کمرنگ شدن پرسش: وقتی جامعه به ارزش‌های معنوی و اخلاقی باور دارد و دانش را ارزشی واسطه‌ای برای رسیدن به سعادت می‌داند، چنین پرسشی طرح و مقایسه می‌شود. در جهان مدرن که قدرت و ثروت به‌عنوان اهداف مستقل دنبال می‌شوند و دانش هم به علوم تجربی و ابزاری محدود شده است، پرسش از برتری «علم» بر «ثروت» کمرنگ می‌شود.

پاسخ نمونه: علم و ثروت هر دو ارزش واسطه‌ای‌اند؛ علم همراه با اخلاق راه سعادت را روشن می‌کند و ثروت اگر در راه درست خرج شود ابزار خیر است، ولی ارزش علم از ثروت بیشتر است.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۴۱ صفحه ۵۵ تأمل

نخستین واکنش و جنبش اجتماعی در برابر ثروت شکل گرفت. ثروت دیگر نه یک امر خاکستری و خنثی (نه خوب و نه بد) بلکه ریشه‌ی بسیاری از ظلم‌ها و شرارت‌ها قلمداد شد و مالکیت، دزدی خوانده شد. آیا شما از هویت، تاریخ و جغرافیای این جنبش اجتماعی اطلاع دارید؟

این جنبش، **سوسیالیسم و کمونیسم (مارکسیسم)** بود. در قرن نوزدهم میلادی در اروپا (به‌ویژه آلمان، فرانسه و انگلستان) پس از انقلاب صنعتی و پدید آمدن طبقه‌ی کارگر فقیر شکل گرفت. اندیشمندانی مانند پرودون («مالکیت دزدی است»)، کارل مارکس و فریدریش انگلس مالکیت خصوصی را عامل استثمار و نابرابری می‌دانستند و خواهان از بین بردن آن و ایجاد جامعه‌ی بدون طبقه بودند. این جنبش بعدها در روسیه (انقلاب ۱۹۱۷) و کشورهای دیگر حکومت تشکیل داد.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

۴۲ صفحه ۵۵ تأمل

واکنش شدید بعدی در مقابل دانش، شکل گرفت و خوشبینی به آن نیز دچار تردید شد. تا پیش از این، منازعات و اختلافات بر سر قدرت و ثروت را به قضاوت دانش می‌سپردند، ولی از این به بعد دیگر خود دانش نیز مورد نزاع و کشمکش بود. آیا شما از هویت چنین واکنش‌هایی خبر دارید؟

پس از جنگ‌های جهانی، بمباران اتمی و بحران‌های زیست‌محیطی، در غرب جنبش‌ها و اندیشه‌هایی پدید آمد که به دانش تجربی و ابزاری و خوش‌بینی به پیشرفت علم بدبین بودند؛ از جمله **نظریه‌ی انتقادی (مکتب فرانکفورت)** که علم ابزاری را ابزار سلطه می‌دانست، **پست‌مدرنیسم** که ادعای عینیت و جهان‌شمولی علم را به چالش کشید و جنبش‌های **زیست‌محیطی** که پیامدهای فناوری را نقد کردند. این واکنش‌ها نشان می‌دهند که دانش هم مانند قدرت و ثروت بدون جهت‌گیری ارزشی می‌تواند به ظلمت و تخریب بینجامد.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۴۳ صفحه ۵۵ تأمل

راستی شما چه تصوری از قدرت، ثروت و دانش دارید؟ شما چگونه قدرت را ارزیابی و داوری می‌کنید؟ به نظر شما راهی برای ارزیابی علمی و عقلانی قدرت وجود دارد؟

قدرت، ثروت و دانش ارزش‌های واسطه‌ای هستند، یعنی ارزش آن‌ها به این است که ما را به سعادت و کمال برسانند. اگر در راه خیر به کار روند خوب‌اند و اگر در خدمت ظلم، سلطه و تخریب باشند بد. قدرت را باید با ملاک‌هایی مانند مشروع‌بودن، اخلاقی‌بودن، قانونی‌بودن و مفید بودن برای رسیدن به فضیلت و سعادت جامعه ارزیابی کرد.

بله، راهی برای ارزیابی علمی و عقلانی قدرت وجود دارد: داوری درباره‌ی ارزش‌های سیاسی با عقل (و وحی) ممکن است و تنها به خواست مردم یا مشاهده‌ی تجربی محدود نیست؛ در این درس به همین نکته می‌پردازیم که چگونه می‌توان قدرت و سیاست را به‌طور علمی مطالعه و ارزیابی کرد.

این فایل توسط سایت ایران‌توشه تهیه شده است.

irantooshe.ir

۴۴ صفحه ۵۶ پرسش متن

به نظر شما اگر دانش‌آموزی در حیاط مدرسه از سوی دانش‌آموز دیگری مورد تهاجم واقع شود، باید چه‌کار کند؟

نباید خودش تلافی کند یا درگیر شود (چون اجرای عدالت به‌صورت خودسرانه مسئله را بدتر می‌کند). باید ماجرا را به مسئولان مدرسه (ناظم، مدیر یا معلم) گزارش دهد تا طبق قواعد مدرسه اختلاف را حل کنند و در صورت نیاز با خانواده‌ها گفت‌وگو شود. این همان نیاز به «سیاست»، یعنی تصمیم‌گیری و رفع اختلاف، و «قدرت» به‌عنوان ضمانت اجرای قانون است.

۴۵ صفحه ۵۶ پرسش متن

با این احوال آیا زندگی اجتماعی بدون سیاست امکان‌پذیر است؟

خیر. انسان‌ها در زندگی جمعی مسائل مشترکی دارند که باید درباره‌ی آن‌ها تصمیم بگیرند و چون افراد و گروه‌ها با هم تفاوت دارند، اختلاف و تضاد پیش می‌آید. تصمیم‌گیری درباره‌ی مسائل مشترک و رفع اختلاف‌ها همان «سیاست» است؛ بنابراین بدون سیاست زندگی جمعی سامان نمی‌یابد، و هرچه جوامع پیچیده‌تر می‌شوند، سیاست ضروری‌تر و پیچیده‌تر می‌شود.

۴۶ صفحه ۵۸ نمونه بیاورید

آیا می‌توانید نمونه‌هایی از کنش‌های سیاسی بیرون از نهاد حکومت و دولت را مثال بزنید؟ پیشنهاد می‌شود با راهنمایی دبیر خود در پدیده‌هایی مانند ورزش، تفریح، پوشش، هنر، واسطه‌ها، دلالان، جشن‌ها، رسانه‌ها، شبکه‌های اجتماعی و ... تأمل کنید. می‌توانید در اخبار جاری یک ماه یا حتی یک سال کشور خودمان یا سایر جوامع جست‌وجو کنید و مصادیق چنین کنش‌هایی را پیدا کنید.

هر کنشی که مستقیماً در تنظیم اهداف جامعه مشارکت دارد یا با قدرت سروکار دارد، کنش سیاسی است؛ حتی اگر درون حکومت نباشد. نمونه‌ها:

- **ورزش:** اعتراض یا حمایت هواداران از یک باشگاه و تیم ملی، تحریم یا شرکت در مسابقات به‌خاطر موضع‌های سیاسی (مثلاً نمادهای اعتراضی ورزشکاران)؛
- **پوشش:** اعتراض یا حمایت اجتماعی درباره‌ی نوع پوشش و قوانین مربوط به آن، مانند کمپین‌های مردمی؛
- **هنر و رسانه:** ساخت فیلم و موسیقی یا نشر کاریکاتور برای نقد یا دفاع از وضع موجود؛ پخش خبر و تحلیل در رسانه‌ها؛

- **شبکه‌های اجتماعی:** کمپین‌ها و هشتگ‌ها برای مطالبه‌ی عمومی یا اعتراض به قیمت‌ها؛
- **واسطه‌ها و دلالان:** اثرگذاری بر قیمت‌ها و توزیع کالا و تصمیم‌های اقتصادی؛
- **جشن‌ها و مراسم:** راهپیمایی‌ها، برگزاری یا تحریم مراسم‌های ملی؛ تشکل‌های دانش‌آموزی و شوراهای مدرسه و محله.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۴۷ صفحه ۶۲ **تکمیل کنید**

آیا تاکنون پی برده‌اید که میان ابزارهای اعمال قدرت و منابع قدرت چه نوع همبستگی‌ای وجود دارد؟ جدول زیر را کامل کنید.

منابع یا عوامل قدرت	ابزار اعمال قدرت	مثال و نمونه	موارد نقض
شخصیت	تنبیهی	قدرت بدنی در جوامع نخستین؛ ورزشکاران و افراد قوی‌هیکل که با زور دیگران را مطیع می‌کنند	گاندی؛ از نظر جسمی ضعیف بود ولی با شخصیت و قدرت بیان، قدرت اقناعی بزرگی داشت
مالکیت	تشویقی	کارفرما یا شرکتی که با پرداخت حقوق و پاداش، کار کارکنان را به خدمت می‌گیرد	ثروتمندی که ثروتش را با کارهای خیریه و فرهنگی برای جلب اعتماد و پیروی اقناعی به کار می‌برد
سازمان	اقناعی	رسانه‌ها، مدرسه و دانشگاه، احزاب و شرکت‌ها که با آموزش و تبلیغ باور مردم را تغییر می‌دهند	ارتش و پلیس که سازمان‌اند ولی از ابزار تنبیهی استفاده می‌کنند

نتیجه: شخصیت بیشتر به قدرت تنبیهی، مالکیت بیشتر به قدرت تشویقی و سازمان بیشتر به قدرت اقناعی نزدیک است، اما این رابطه کامل نیست و موارد نقض دارد.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۴۸ صفحه ۶۲ تشریح کنید

آیا میان مزایای مطرح شده در ورودی درس؛ یعنی سه‌گانه‌ی قدرت، ثروت و دانش با سه‌گانه‌ی منابع و سه‌گانه ابزار قدرت، ارتباطی وجود دارد؟ آیا میان قدرت و دانش رابطه‌ای وجود دارد؟ جدول زیر را تشریح کنید.

منابع یا عوامل قدرت	ابزار اعمال قدرت	ارزش‌های اجتماعی
شخصیت	تنبیهی	قدرت
مالکیت	تشویقی	ثروت
سازمان	اقناعی	دانش

بله، ارتباط وجود دارد. هر سطر یک «زنجیره» است: شخصیت (قدرت بدنی و جسمانی) با ابزار تنبیهی و ارزش «قدرت» در ارتباط است؛ مالکیت با ابزار تشویقی و ارزش «ثروت»؛ و سازمان با ابزار اقناعی و ارزش «دانش»، زیرا اقناع (آموزش، تبلیغ، فکر) نیازمند دانش و باور است و سازمان‌ها محل تولید و انتقال دانش‌اند.

رابطه‌ی قدرت و دانش: در جهان امروز دانش به‌ویژه از راه سازمان‌ها و قدرت اقناعی بر قدرت اثر می‌گذارد؛ دانش می‌تواند قدرت را توجیه کند، مهار کند یا نقد کند و قدرت هم می‌تواند دانش را تولید یا محدود کند. بنابراین این دو رابطه‌ی متقابل دارند.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۴۹ صفحه ۶۳ گفت‌وگو کنید

شاید شنیده‌اید که برخی برای دعوت به مشارکت اجتماعی و سیاسی و نظارت بر کنشگران و واحدهای اجتماعی و سیاسی، می‌گویند تماشاگر (بی‌توجه و منفعل) نباشید. اما آیا واقعاً تماشاگران بدون قدرت‌اند؟ آیا تماشاگران بازی فوتبال، قضاوت و نظارت نمی‌کنند؟ آیا قضاوت و نظارت آن‌ها بی‌اثر است؟ آیا رأی‌دهندگان قضاوت و نظارت نمی‌کنند؟ رأی‌دهندگان چگونه می‌توانند بر رفتار و اعمال کنشگران و نمایندگان سیاسی نظارت کنند؟ ...به نظر شما چه تفاوتی میان انتخابات و قرعه‌کشی وجود دارد؟

تماشاگران بی‌قدرت نیستند. تشویق یا اعتراض هواداران بر عملکرد بازیکنان، مربیان و داوران اثر می‌گذارد؛ داوری و نظارت تماشاگران نیز مشارکتی منفعلانه نیست، بلکه نوعی اعمال قدرت اقناعی است.

رأی‌دهندگان نیز با شرکت در انتخابات درباره‌ی نمایندگان قضاوت می‌کنند و بر آن‌ها نظارت دارند: رأی‌دادن یا ندادن به نامزدها، بررسی عملکرد نمایندگان، نقد و پیگیری مطالبات از طریق رسانه‌ها، نامه‌نگاری و تشکل‌ها، و رأی ندادن مجدد به نماینده‌ی ناکارآمد.

تفاوت انتخابات و قرعه‌کشی: در انتخابات افراد با آگاهی، ارزیابی صلاحیت‌ها و بر اساس ملاک‌هایی مانند توانایی و برنامه انتخاب می‌شوند و نمایندگان در برابر رأی‌دهندگان مسئول‌اند؛ مشارکت در انتخابات آگاهی سیاسی را افزایش می‌دهد. در قرعه‌کشی انتخاب تصادفی است و ویژگی‌ها و توانایی‌ها نقشی ندارد و پاسخگویی و آگاهی سیاسی افزایش نمی‌یابد؛ ولی تبعیض و دسته‌بندی کمتری هم دارد و برای واحدهای کوچک مناسب است.

۵۰ صفحه ۶۷ تفسیر کنید

«عمق و سطح سیاست و قدرت» ـ آیا علم و دانشی وجود دارد که ارزش‌ها را در قلمرو حقیقی شناسایی کند؟ جدول زیر ظرفیت رویکردهای مختلف جامعه‌شناسی را در مطالعه‌ی ارزش‌های سیاسی در این سه قلمرو نشان می‌دهد. آن را تفسیر کنید.

قلمرو ارزش‌ها	ارزش‌های سیاسی	تبیینی	تفسیری	انتقادی
حقیقی	فضیلت و رذیلت‌های سیاسی	ـ ـ (ناتوان)	ـ (ناتوان)	؟ (پرسش باقی)
آرمانی	معانی و تدابیر سیاسی، قوانین	ـ	++ (توانا)	+
واقعی	قدرت	+	ـ	+

تفسیر: رویکرد تبیینی فقط ارزش‌های مشاهده‌پذیر و مادی (قدرت در قلمرو واقعی) را می‌تواند مطالعه کند و از قلمرو آرمانی (معنا) و حقیقی (فضیلت و رذیلت) ناتوان است. رویکرد تفسیری در مطالعه‌ی معانی و آرمان‌ها و قوانین توانایی زیادی دارد، ولی چون بر ذهنیت‌ها تمرکز می‌کند، نمی‌تواند وجوه محسوس و بیرون از ذهن قدرت را بررسی کند و در قلمرو حقیقی نیز ملاک و معیار برای داوری درست و غلط ندارد. بنابراین هیچ‌کدام از این دو، ملاکی برای داوری علمی درباره‌ی همه‌ی لایه‌های قدرت و ارزش‌های سیاسی نمی‌دهند؛ ازاین‌رو جامعه‌شناسان انتقادی آن‌ها را محافظه‌کار می‌دانند و جست‌وجوی راهی برای داوری علمی درباره‌ی ارزش‌ها را ضروری می‌دانند (در درس‌های بعد).

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

۵۱ صفحه ۶۸ مقایسه کنید

جدول دو نوع نظام سیاسی لیبرال دموکراسی و جمهوری اسلامی را با هم مقایسه می‌کند. محورهای مقایسه‌ی آن به شرح زیر از جدول فعالیت قبلی استخراج شده‌اند: مشارکت مردم؛ ارزیابی فعالیت و تصمیم مردم و حاکمان؛ تعامل نظام سیاسی و جهان اجتماعی؛ تعامل علوم اجتماعی و نظام‌های سیاسی.

محور مقایسه	لیبرال دموکراسی	جمهوری اسلامی
مشارکت مردم	حاکمیت اکثریت مردم بر اساس خواست و میل خودشان؛ همه‌ی امور برای انسان مجاز است	مردم خودشان سرنوشت سیاسی خود را تعیین می‌کنند ولی بر اساس عقاید و ارزش‌های اسلامی
ارزیابی فعالیت و تصمیم مردم و حاکمان	با خواست اکثریت؛ حقیقت و فضیلتی مستقل از خواست مردم به رسمیت شناخته نمی‌شود	قوانین با خواست مردم و بر اساس احکام الهی و اسلامی تعیین می‌شوند؛ ارزش‌ها با عقل و وحی شناخته می‌شوند
تعامل نظام سیاسی و جهان اجتماعی	سازگار با فرهنگ جهان غرب (رویکرد سکولار و دنیوی)	سازگار با فرهنگ توحیدی مورد توجه در جهان اسلام
تعامل علوم اجتماعی و نظام سیاسی	تنها از مقبولیت قدرت می‌توان سخن گفت	هم از مقبولیت و هم از مشروعیت حقیقی می‌توان سخن گفت

۵۲ صفحه ۶۹ مباحثه کنید

زندگی اجتماعی انسان‌ها به‌ویژه در عرصه سیاسی، عرصه انتخاب دم‌به‌دم ارزش‌هاست. به نظر شما دست شستن از داوری علمی و عقلانی درباره ارزش‌های اجتماعی و سیاسی چه نتایجی به دنبال خواهد داشت؟

- ارزش‌ها فقط به سلیقه و خواست افراد یا اکثریت واگذار می‌شود و ملاکی برای تشخیص درست و غلط یا عادلانه و ظالمانه باقی نمی‌ماند؛
- قدرت‌مندان می‌توانند هر وضعیتی را توجیه کنند و نقد و اصلاح قدرت ناممکن می‌شود (محافظه‌کاری و انفعال در برابر وضع موجود)؛
- اختلاف‌های سیاسی را فقط با زور، تبلیغ و رقابت قدرت حل می‌کنند نه با استدلال و عقل؛
- اخلاق‌گریزی، ناامیدی و بی‌معنایی در زندگی سیاسی و گسترش ظلم؛ جامعه‌شناسان انتقادی آن را «مرگ سیاست و بن‌بست زندگی انسان» می‌دانند.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۵۳ صفحه ۷۰ خلاصه کنید

آنچه از این درس آموختیم: قدرت نرم ..... ـ کنش‌های سیاسی با هدف بهتر ساختن وضع موجود یا جلوگیری از بدتر شدن آن انجام می‌شوند. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

- **سیاست:** تصمیم‌گیری درباره‌ی مسائل مشترک و رفع اختلاف‌ها؛ مجموعه روش‌هایی که هر واحد اجتماعی برای تحقق اهداف جمعی به کار می‌برد. دو بُعد دارد: تدبیر امور (قانون) و ضمانت اجرا (قدرت).
- **قدرت اجتماعی:** توان اثرگذاری بر اراده‌ی دیگران؛ **ابزارهای اعمال قدرت:** تنبیهی، تشویقی و اقناعی (که روند آن‌ها از تنبیهی به اقناعی تغییر کرده)؛ **منابع قدرت:** شخصیت، مالکیت و سازمان که نقش سازمان افزایش یافته است.
- **قدرت نرم:** اعمال قدرت از راه اقناع و جذب، با تغییر نگرش و باور افراد، نه زور یا پاداش.
- قدرت یک ضرورت اجتماعی است و ذاتاً شر نیست؛ ولی باید با رویکردی عالمانه و انتقادی مشروع و اخلاقی و قانونی‌بودن آن را سنجید.
- جامعه‌شناسی تبیینی (معنازدا و ارزش‌زدا) و تفسیری (فقط توصیف ارزش‌ها) ملاکی برای داوری علمی درباره‌ی ارزش‌های سیاسی نمی‌دهند؛ جامعه‌شناسی انتقادی به دنبال این ملاک است.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس هفتم

نابرابری اجتماعی

فهرست

۵۴ صفحه ۷۲ · تأمل — مدیران شرکت و پرداخت دستمزد ۴۲

۵۵ صفحه ۷۳ · گفت‌وگو کنید — دو نگاه نادرست به تفاوت‌ها و نابرابری‌ها ۴۲

۵۶ صفحه ۷۵ · تأمل — رقابت در زندگی اجتماعی ۴۳

۵۷ صفحه ۷۶ · پرسش متن — حذف مالکیت خصوصی و عدالت ۴۳

۵۸ صفحه ۷۶ · پرسش متن — رقابت و رفاقت ۴۳

۵۹ صفحه ۷۸ · تفسیر کنید — مدل سه رویکرد به نابرابری ۴۴

۶۰ صفحه ۷۸ · ارزیابی کنید — کاهش نابرابری‌های اجتماعی در ایران ۴۴

۶۱ صفحه ۷۹ · پرسش متن — محافظه‌کار بودن رویکردهای تبیینی و تفسیری ۴۵

۶۲ صفحه ۸۱ · پرسش متن — شیوه‌ی داوری جامعه‌شناسی انتقادی ۴۵

۶۳ صفحه ۸۲ · پرسش متن — محدودیت انتقاد در جامعه‌شناسی انتقادی ۴۶

۶۴ صفحه ۸۳ · تأمل — نقاط قوت و ضعف جامعه‌شناسی انتقادی ۴۶

۶۵ صفحه ۸۴ · تحقیق کنید — جایگاه عدالت در قانون اساسی و عدالت آموزشی ۴۷

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۶۶ صفحه ۸۵ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۴۷

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۵۴ صفحه ۷۲ تأمل

آیا می‌توانید هدف و مسئله‌ی اصلی آن‌ها را حدس بزنید؟ شما راهکار کدام گروه را بیشتر می‌پسندید؟ آیا خودتان راهکار دیگری برای دستیابی به آن هدف دارید؟

هدف و مسئله‌ی اصلی: مدیران در ظاهر درباره‌ی دستمزد بحث می‌کنند، اما مسئله‌ی اصلی آن‌ها «**عدالت اجتماعی**» و چگونگی برخورد با نابرابری است؛ یعنی مزایا (ثروت و درآمد) چگونه و بر چه اساسی میان افراد توزیع شود تا عادلانه باشد: بر پایه‌ی شایستگی و رقابت یا بر پایه‌ی نیاز و برابری، و آیا بازار یا دولت باید نقش اصلی را داشته باشد.

انتخاب شما (نمونه): هیچ‌کدام به‌تنهایی کامل نیست. گروه اول عادلانه نیست چون افراد با امکانات اولیه‌ی متفاوت وارد رقابت می‌شوند و گروه دوم انگیزه‌ی تلاش را از بین می‌برد. راهکار پیشنهادی: ابتدا دولت و شرکت نیازهای ضروری و امکانات اولیه‌ی همه را فراهم کند تا نقطه‌ی شروع یکسان باشد، سپس دستمزد بر اساس شایستگی، تلاش و مهارت پرداخت شود و دولت برای جلوگیری از سوءاستفاده در بازار نظارت کند.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۵۵ صفحه ۷۳ گفت‌وگو کنید

در طول تاریخ، بسیاری از فرهنگ‌ها و جوامع، تفاوت‌های اسمی و نابرابری‌های طبیعی را بهانه‌ای برای نابرابری‌های اجتماعی قرار داده‌اند. مثلاً به دلیل تفاوت میان دو جنس یا نژادهای مختلف، میان آن‌ها نابرابری‌های اجتماعی ایجاد کرده‌اند. عده‌ای در مخالفت با این نوع برخوردها، همه‌ی تفاوت‌ها و نابرابری‌ها را نابرابری اجتماعی می‌پندارند و همه‌ی نابرابری‌های اجتماعی را نیز مضر و مخرب می‌دانند. هر دوی این نگاه‌ها، نادرست‌اند. به نظر شما هر کدام از این دو نگاه چه مشکلاتی ایجاد می‌کنند؟

نگاه اول (تفاوت‌های اسمی و طبیعی را بهانه‌ی نابرابری اجتماعی کردن): باعث تبعیض و بی‌عدالتی می‌شود؛ مانند آپارتاید و جدایی نژادی، محروم بودن زنان از حق رأی، مالکیت و کار، و نظام فئودالی. افراد به‌خاطر ویژگی‌هایی که هیچ برتری ذاتی نمی‌آورد (جنس، نژاد، رنگ پوست) از فرصت‌ها و حقوق اجتماعی محروم می‌شوند، استعدادها هدر می‌رود و جامعه دچار تنش و ناعدالتی می‌شود.

نگاه دوم (همه‌ی تفاوت‌ها را نابرابری اجتماعی دانستن و همه‌ی نابرابری‌های اجتماعی را مضر شمردن): تفاوت‌های اسمی و نابرابری‌های طبیعی (مانند استعداد و توانایی) و نابرابری‌های اجتماعی مشروع (مانند تفاوت درآمد بر اثر تلاش و تخصص بیشتر) را انکار می‌کند، به یکسان‌سازی مصنوعی می‌انجامد، انگیزه‌ی تلاش و رقابت را از بین می‌برد، شایستگی‌ها را نادیده می‌گیرد و خود به نوعی بی‌عدالتی تبدیل می‌شود.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

۵۶ صفحه ۷۵ تأمل

شما درباره‌ی رقابت در زندگی اجتماعی چه نظری دارید؟

رقابت می‌تواند انگیزه‌ی تلاش، پیشرفت و خلاقیت را افزایش دهد، به شرط آن‌که **عادلانه** باشد؛ یعنی نقطه‌ی شروع رقابت برای همه یکسان و قواعد آن روشن باشد. اگر رقابت صرفاً با نگاه خودخواهانه انجام شود (مانند بازی صندلی)، همکاری و دوستی را تضعیف می‌کند. بنابراین رقابتِ سالم همراه با همکاری و رعایت اخلاق مطلوب است.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۵۷ صفحه ۷۶ پرسش متن

آیا حذف مالکیت خصوصی راه‌حل مناسبی برای برقراری عدالت در جامعه است؟ آیا عدالت به معنای برابری است؟

خیر. با حذف مالکیت خصوصی انگیزه‌ی رقابت از بین می‌رود و تلاش و شایستگی افراد کوشا و توانمند نادیده گرفته می‌شود. هرچند نقطه‌ی شروع رقابت یکسان می‌شود، به‌دلیل نبود انگیزه‌ی رقابت، راه پیشرفت مادی مسدود می‌گردد.

عدالت به معنای برابری مطلق نیست؛ عدالت یعنی هر کس به اندازه‌ی استحقاق و شایستگی خود از مزایا بهره‌مند شود، به‌شرط آن‌که نقطه‌ی شروع رقابت عادلانه باشد. بنابراین برابری در فرصت‌های اولیه لازم است ولی برابری در نتیجه‌ی تلاش‌های نابرابر عادلانه نیست.

۵۸ صفحه ۷۶ پرسش متن

به نظر شما آیا رقابت و رفاقت همیشه در مقابل یکدیگرند؟

خیر. رقابت و رفاقت همیشه در مقابل هم نیستند. رقابت سالم و منصفانه (در درس، ورزش یا کار) می‌تواند با رفاقت و احترام همراه باشد و حتی رشد و بلوغ فکری و اجتماعی رقبا را به دنبال بیاورد؛ چنان‌که در فیلم «نیاز» رقابت دو نوجوان بر سر یک کار، بلوغ فکری و اجتماعی آن‌ها را در پی دارد. رقابت وقتی به رفاقت آسیب می‌زند که خودخواهانه، ناعادلانه یا بدون رعایت اخلاق باشد.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه راهی برای موفقیت

۵۹ صفحه ۷۸ تفسیر کنید

این سه رویکرد در مدل زیر نمایش داده شده است. آیا می‌توانید آن را تفسیر کنید؟ (مدل لیبرالی، مدل کمونیستی، مدل عدالت اجتماعی؛ حوزه‌ی رقابت و حوزه‌ی برابری)

مدل	رویکرد	حوزه‌ی برابری و رقابت	نقد
لیبرالی	رویکرد اول (قشربندی)	رقابت در همه‌جا از ابتدا تا انتها بدون یکسان‌سازی نقطه‌ی شروع	نقطه‌ی آغاز رقابت ناعادلانه است
کمونیستی	رویکرد دوم (مخالفان قشربندی)	برابری مطلق در همه‌جا؛ رقابت حذف می‌شود و همه به یک نقطه‌ی پایان برابر می‌رسند	نقطه‌ی پایان رقابت ناعادلانه است؛ انگیزه‌ی تلاش از بین می‌رود
عدالت اجتماعی	رویکرد سوم	برابری در نقطه‌ی شروع (تأمین نیازهای ضروری و امکانات اولیه برای همه) و سپس رقابت بر اساس توانایی و شایستگی	عادلانه است و هم آزادی و رقابت و هم عدالت را حفظ می‌کند

در مدل لیبرالی رقابت بر همه‌ی مراحل چیره است، در مدل کمونیستی برابری و در مدل عدالت اجتماعی «برابری در آغاز، رقابت پس از آن» است.

۶۰ صفحه ۷۸ ارزیابی کنید

جوامع مختلف برای کاهش نابرابری‌های اجتماعی راهکارها و راه‌حل‌های مختلفی را در پیش می‌گیرند از جمله؛ ـ گرفتن مالیات از اقشار برخوردار ـ پرداخت یارانه به اقشار کم برخوردار. به نظر شما آیا اجرای این راه‌حل‌ها سبب کاهش نابرابری‌های اجتماعی در ایران شده است؟ راهکار پیشنهادی شما برای کاهش نابرابری اجتماعی در کشور چیست؟

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

ارزیابی: این راه‌حل‌ها تا حدی در کاهش نابرابری مؤثر بوده‌اند (مثلاً یارانه، بیمه‌های اجتماعی و حمایت از خانواده‌های کم‌درآمد به بخشی از نیازهای اولیه کمک کرده است)، اما به‌طور کامل موفق نبوده‌اند؛ زیرا فرار مالیاتی و ضعف نظام مالیاتی، تورم که ارزش یارانه را کاهش می‌دهد، عمومی بودن بیش از حد یارانه‌ها و هدفمند نبودن آن‌ها، رانت و فساد و نابرابری‌های منطقه‌ای و آموزشی از اثر آن‌ها کاسته است.

راهکارهای پیشنهادی: اجرای مالیات پیشرونده و مبارزه‌ی جدی با فرار مالیاتی؛ هدفمند کردن یارانه‌ها برای اقشار نیازمند؛ توسعه‌ی عدالت آموزشی و بهداشتی در مناطق محروم؛ تأمین امکانات اولیه (مسکن، غذا، آموزش) برای کودکان کم‌برخوردار تا نقطه‌ی شروع رقابت یکسان شود؛ حمایت از اشتغال و تولید؛ شفافیت و مبارزه با رانت و فساد.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۶۱ صفحه ۷۹ پرسش متن

در پایان درس گذشته بیان شد که جامعه‌شناسان انتقادی معتقدند که رویکردهای تبیینی و تفسیری محافظه‌کارند و انسان‌ها را در برابر وضعیت موجود منفعل و مجبور می‌سازند. آیا شما می‌توانید دلایل آن‌ها را برای چنین ادعایی بازگو کنید؟

- **رویکرد تبیینی:** با اعتقاد به «جدایی دانش از ارزش» داوری درباره‌ی ارزش‌ها و انتقاد از وضع موجود و تجویز راه‌حل را کار علم نمی‌داند؛ جامعه را مانند طبیعت و نظم آن را ثابت و بیرون از انسان می‌بیند و فقط از انسان می‌خواهد خود را با آن سازگار کند؛ بنابراین وضع موجود را توجیه و تثبیت می‌کند.
- **رویکرد تفسیری:** همه‌ی معانی و ارزش‌ها را ساخته‌ی فرهنگ‌ها می‌داند و فقط به توصیف و فهم آن‌ها می‌پردازد؛ ملاک و معیاری برای داوری درباره‌ی خوب و بد، درست و غلط یا نقد ارزش‌ها و قدرت ندارد؛ در نتیجه هر وضع موجودی را باید به‌عنوان یک «معنا» پذیرفت و راهی برای بهتر ساختن آن نمی‌دهد.
- در هر دو رویکرد، انسان‌ها در برابر وضع موجود منفعل و ناچار می‌مانند و امکان نقد و تغییر آن فراهم نمی‌شود.

۶۲ صفحه ۸۱ پرسش متن

جامعه‌شناسان انتقادی برای داوری و انتقاد، به معیارهای علمی نیاز دارند تا بر اساس آن وضعیت موجود را ارزیابی کنند، تصویری از وضعیت مطلوب ترسیم کنند و راه عبور از وضعیت موجود به سوی وضعیت مطلوب را پیشنهاد دهند. به نظر شما جامعه‌شناسی انتقادی چگونه به این کار مبادرت می‌کند؟

جامعه‌شناسی انتقادی علم را به معنای حسی و تجربی آن محدود نمی‌کند و می‌کوشد از محدودیت‌های علم تجربی رها شود تا بتواند چنین معیارهایی را جست‌وجو کند. این رویکرد با پذیرش رویکرد تفسیری، معانی و ارزش‌ها را ساخته‌ی اراده‌ی افراد، گروه‌ها و فرهنگ‌ها می‌داند و ملاک خود را «دفاع از اراده و آزادی افراد، گروه‌ها و فرهنگ‌ها» قرار می‌دهد: هر جا اراده‌ی فرد یا گروهی بر دیگری تحمیل و سرکوب شود، «سلطه» است و باید نقد شود. بر این اساس وضعیت موجود را نقد و وضعیت بدون سلطه را به‌عنوان وضعیت مطلوب تجویز می‌کند. هم‌چنین با توجه به دو وجه زندگی اجتماعی (کنش و ساختار) از ساختارهایی که سازندگان خود را سرکوب می‌کنند انتقاد می‌کند.

۶۳ صفحه ۸۲ پرسش متن

آیا کنش‌های ناپسند و ظالمانه انسان محدود به سلطه و سرکوب اجتماعی است؟ آیا عدالت صرفاً نقد و نفی سلطه و سرکوب است؟ آیا ظلم به خویشتن، ظلم به طبیعت، ظلم به دیگران و ظلم به خدا همگی مصادیق سلطه‌اند؟ آیا جامعه‌شناسی انتقادی ظرفیت انتقاد از تمامی کنش‌های ناپسند فردی و اجتماعی را دارد؟

خیر. کنش‌های ناپسند و ظالمانه محدود به سلطه و سرکوب اجتماعی نیستند و عدالت هم تنها نفی سلطه نیست. ظلم به خویشتن (مانند اعتیاد یا خودکشی)، ظلم به طبیعت (تخریب محیط زیست)، ظلم به دیگران و ظلم به خدا (شرک و کفر) همه ناپسندند، اما همه‌ی آن‌ها مصداق «سلطه‌ی یک اراده‌ی انسانی بر اراده‌ی دیگر» نیستند.

جامعه‌شناسی انتقادی چون ارزش‌ها را فقط ساخته‌ی ارادهٔ انسان‌ها می‌داند و حقیقت و فضیلتی مستقل نمی‌شناسد، ملاکی برای انتقاد از کنش‌هایی که سلطه نیستند ندارد؛ پس ظرفیت انتقاد از تمامی کنش‌های ناپسند فردی و اجتماعی را ندارد.

۶۴ صفحه ۸۳ تأمل

اکنون در زمانه و زمینه‌ی جهان متجدد، جامعه‌شناسی انتقادی بدون پذیرش این اصول سه‌گانه در جست‌وجوی ملاک‌ها و معیارهایی است تا بر اساس آن‌ها بتواند به نقد و ارزیابی زندگی اجتماعی انسان‌ها بپردازد و با شناسایی وضع مطلوب بشر برای عبور از وضع موجود به وضع مطلوب راهی نشان دهد. درباره‌ی نقاط قوت و ضعف این رویکرد بیشتر تأمل کنید.

نقاط قوت	نقاط ضعف
توجه به ارزش‌ها و داوری و انتقاد از وضع موجود؛ پیوند دانش و ارزش	حقایق و ارزش‌های ثابت و مستقل از انسان را نمی‌پذیرد؛ همه‌ی ارزش‌ها را ساخته‌ی اراده‌ی انسان‌ها می‌داند
توجه هم‌زمان به کنش و ساختار و نقد ساختارهای سرکوب‌گر	معیار جهان‌شمول و عینی برای تشخیص درست از غلط و داوری میان ارزش‌ها و هویت‌ها ندارد
مطالعه‌ی نابرابری اجتماعی و دفاع از افراد و گروه‌های تحت سلطه	فقط سلطه و سرکوب را نقد می‌کند و از نقد همه‌ی کنش‌های ناپسند (ظلم به خود، طبیعت و خدا) ناتوان است

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

۶۵ صفحه ۸۴ تحقیق کنید

درباره‌ی جایگاه عدالت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تحقیق کنید و بر این اساس، وضعیت عدالت آموزشی در ایران امروز را نقد و ارزیابی کنید.

جایگاه عدالت در قانون اساسی (نمونه‌ها):

- اصل ۳ (بند ۹): رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه‌های مادی و معنوی؛ بند ۳ همین اصل: آموزش و پرورش رایگان برای همه در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی؛
- اصل ۱۹: مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد و زبان سبب امتیاز نخواهد بود؛
- اصل ۲۰: همه‌ی افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند؛
- اصل ۳۰: دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه‌ی ملت تا پایان دوره‌ی متوسطه فراهم سازد؛
- اصل ۴۳: تأمین نیازهای اساسی همه (مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان و آموزش) و ایجاد امکان کار برای همه.

نقد و ارزیابی عدالت آموزشی: هرچند آموزش‌وپرورش فراگیر شده و مدارس دولتی رایگان‌اند، میان مناطق برخوردار و محروم از نظر امکانات، معلم و کیفیت تفاوت زیادی هست؛ مدارس غیرانتفاعی و خصوصی، کلاس‌ها و مؤسسات کنکور برای خانواده‌های ثروتمند فرصت بیشتری فراهم می‌کنند و در رقابت ورود به دانشگاه، نقطه‌ی شروع افراد یکسان نیست. بنابراین عدالت آموزشی به‌طور کامل محقق نشده و برای تحقق اصل ۳۰ و بند ۹ اصل ۳ باید امکانات مناطق محروم تقویت و تفاوت‌های ناعادلانه کاهش یابد.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۶۶ صفحه ۸۵ خلاصه کنید

آنچه از این درس آموختیم: نابرابری اجتماعی ..... ـ فاصله‌ی میان وضعیت موجود و وضعیت مطلوب جهان اجتماعی، جامعه‌شناسی را به داوری درباره‌ی ارزش‌ها می‌کشاند. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

- **تفاوت‌ها:** تفاوت اسمی (قابل رتبه‌بندی نیست؛ مانند رنگ پوست و جنسیت) و تفاوت رتبه‌ای که همان نابرابری است و دو نوع دارد: نابرابری طبیعی (قد، هوش) و نابرابری اجتماعی (ثروت، تحصیلات).
- **قشربندی اجتماعی:** توزیع نابرابر مزایای اجتماعی (ثروت، قدرت و دانش) و قرارگرفتن افراد در سلسله‌مراتب اجتماعی.

- **سه رویکرد به نابرابری:** ۱) طرفداران قشربندی (نابرابری ضروری و ناشی از تفاوت‌های طبیعی)؛ ۲) مخالفان قشربندی (حذف مالکیت خصوصی و برابری مطلق)؛ ۳) عدالت اجتماعی (نقطه‌ی شروع یکسان و رقابت بر اساس شایستگی؛ مالکیت خصوصی لغو نمی‌شود).
- **جامعه‌شناسی انتقادی:** پیوند دانش و ارزش؛ نقد وضع موجود و تجویز وضعیت مطلوب؛ توجه به دو وجه کنش و ساختار و نقد سلطه و سرکوب. ضعف: نداشتن معیار فراتر از اراده‌ی انسان‌ها و ناتوانی از نقد همه‌ی کنش‌های ناپسند.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس هشتم

سیاست هویت

فهرست

۶۷ صفحه ۸۶ · پرسش متن — چرا «شناسنامه»؟ ۵۰

۶۸ صفحه ۸۷ · پرسش متن — رمزگشایی از صفحات شناسنامه و اسناد هویتی دیگر ۵۰

۶۹ صفحه ۹۱ · مقایسه کنید — مقایسه‌ی مدل همانندسازی و مدل تکثرگرا ۵۱

۷۰ صفحه ۹۱ · پرسش متن — الگوی تعارف ۵۱

۷۱ صفحه ۹۳ · گفت‌وگو کنید — معنای «بی‌تعارف» ۵۲

۷۲ صفحه ۹۵ · تأمل — افق کاروان اندیشه‌ی بشری ۵۲

۷۳ صفحه ۹۵ · مقایسه کنید — مقایسه‌ی جامعه‌شناسی تبیینی، تفسیری و انتقادی ۵۳

۷۴ صفحه ۹۶ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۵۳

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۶۷ صفحه ۸۶ پرسش متن

به نظر شما، چرا به این سند شناسنامه گفته می‌شود؟

«شناسنامه» یعنی سندی که «شناسه» و «نام» صاحبش را دارد؛ به‌وسیله‌ی آن فرد شناخته می‌شود. نام و نام خانوادگی، تاریخ و محل تولد، جنسیت، تابعیت، شماره‌ی ملی و عکس صاحب شناسنامه، او را از دیگران متمایز و هویت فردی، خانوادگی و ملی‌اش را مشخص می‌کند؛ ازاین‌رو نخستین سند رسمی هویت است و دولت به‌وسیله‌ی آن هر فرد را به‌عنوان شهروند و دارای حقوق و مسئولیت‌ها به رسمیت می‌شناسد.

۶۸ صفحه ۸۷ پرسش متن

به همین روال صفحات دیگر شناسنامه ابعاد دیگری از هویت ایرانی را بازنمایی می‌کند. آیا می‌توانید دلالت‌های آن‌ها را رمزگشایی کنید؟ آیا اسناد هویتی دیگری را می‌شناسید؟

- **نام پدر و مادر، شماره و محل صدور:** هویت خانوادگی و نسبی، پیوند فرد با نسل‌های قبلی و ثبت رسمی او در دفتر سجل دولت؛
- **صفحه‌ی همسر و فرزندان (ازدواج، طلاق، فرزندان):** هویت خانوادگی و نقش‌های اجتماعی فرد؛ وضعیت تأهل و تداوم خانواده و نسل؛
- **تاریخ تولد و فوت (شمسی و قمری):** هویت زمانی و تاریخی و فرهنگی (تقویم هجری شمسی و هجری قمری) و پایان عضویت رسمی فرد در جامعه؛
- **مهر و امضای مأمور و اداره‌ی ثبت احوال:** تأیید رسمی دولت و اعتبار سند؛
- **صفحه‌ی توضیحات و تغییرات:** نشان می‌دهد هویت رسمی قابل تغییر خودسرانه نیست و تغییرات باید قانونی ثبت شود.

اسناد هویتی دیگر: کارت ملی، گذرنامه، گواهینامه‌ی رانندگی، کارت پایان خدمت، کارت دانش‌آموزی و دانشجویی، کارت بیمه، سند ازدواج و سند ملک و خودرو (هویت مالکیت).

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۶۹ صفحه ۹۱ مقایسه کنید

تاکنون با دو مدل سیاست‌گذاری هویتی آشنا شدید. این دو مدل را مقایسه و ارزیابی کنید. به نظر شما، هر کدام از این دو مدل چگونه به منازعه‌های هویتی دامن می‌زنند و چگونه برای حل این منازعات اقدام می‌کنند؟

محور	مدل همانندسازی	مدل تکثرگرا
دوره	دوره‌ی مدرن (دولت ـ ملت)	دوره‌ی پسامدرن (سیاست هویت)
ایده‌ی اصلی	پذیرش ارزش‌ها و سبک زندگی یک گروه (مسلط) توسط همه‌ی گروه‌ها؛ یکسان‌سازی هویت‌ها و حذف تفاوت‌ها	حفظ و حتی تشدید تفاوت‌های قومی، زبانی و فرهنگی؛ تأکید بر هویت‌های خرد و محلی
شیوه‌های اقدام	نسل‌کشی، جابه‌جایی اجباری، کنترل جمعیت، جداسازی و فشارهای اجتماعی؛ یا «دیگچه‌ی همانندسازی»	به رسمیت شناختن حقوق فرهنگی و سیاسی گروه‌ها، آزادی‌های اجتماعی، سهیم‌شدن در قدرت، رفع تبعیض و راه‌های مسالمت‌آمیز
چگونه به منازعه دامن می‌زند	نفی و طرد دیگری متفاوت؛ گروه‌های سرکوب‌شده مقاومت می‌کنند و تبعیض و درگیری ایجاد می‌شود	تأکید افراطی بر تفاوت‌ها به چندپارگی سیاسی و فرهنگی و نبود هویت مشترک می‌انجامد؛ گروه‌ها در برابر هم می‌ایستند
چگونه منازعه را حل می‌کند	با زور و یکسان‌سازی؛ حل واقعی نمی‌شود	با به رسمیت شناختن گروه‌ها و حمایت از گروه‌های حاشیه‌ای و حفظ یک ساختار سیاسی و اقتصادی مشترک

ارزیابی: هر دو مدل به‌دلیل بی‌توجهی به شناخت متقابل، نمی‌توانند منازعات هویتی را به‌طور اساسی حل کنند: یکی «وحدت» را به قیمت نابودی کثرت می‌خواهد و دیگری «کثرت» را به قیمت از دست رفتن وحدت. برای همین الگوی «تعارف» پیشنهاد می‌شود.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۷۰ صفحه ۹۱ پرسش متن

شناخت متقابل هویت‌ها یا «الگوی تعارف» در مقابل دو الگوی همانندسازی و تکثرگرا قرار می‌گیرد و به شناخت متقابل افراد، گروه‌ها و جوامع از یکدیگر توجه دارد. درباره‌ی الگوی تعارف چه می‌دانید؟

«تعارف» یعنی شناخت متقابل. الگوی تعارف در مقابل «الگوی تنازع» قرار دارد و الگویی است که قرآن کریم ارائه می‌کند: «إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا؛ و شما را به‌صورت تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید» (حجرات، ۱۳). ویژگی‌های آن:

- شناخت متقابل افراد و جوامع به درک و احترام به تفاوت‌های یکدیگر و ایجاد اشتراکات و بهتر شدن روابط می‌انجامد؛

- تکثر و تنوع زبانی، نژادی و قومی مانع وحدت و همدلی نیست و انسان‌ها را به منشأ وحدت رهنمون می‌کند؛
- هیچ‌یک از این ویژگی‌ها ملاک برتری نیست و فقط تقوا معیار برتری و بزرگواری است؛
- رشد و شکوفایی جهان اسلام از قرن سوم و چهارم هجری حاصل پیروی از این الگو و احترام اقوام مختلف به یکدیگر بود؛ حکومت نیز می‌تواند با زمینه‌سازی برای شناخت مردم از یکدیگر، بسیاری از مشکلات را حل کند.

۷۱ صفحه ۹۳ **گفت‌وگو کنید**

به نظر شما، کلمه‌ی «بی‌تعارف» چه معنایی دارد و آیا کاربرد فعلی این کلمه با توجه به معنای لغوی و یافته‌های مردم‌شناسی صحیح است؟

در زبان محاوره «بی‌تعارف» یعنی بدون رودربایستی، بی‌پروا، صریح و بدون رعایت تشریفات و ظاهرسازی (مثلاً «بی‌تعارف بگو چه نظری داری»).

اما با توجه به معنای لغوی و یافته‌های مردم‌شناسی (تعارف = شناخت متقابل و نشانه‌ی احترام، تواضع و صمیمیت)، این کاربرد دقیق نیست و حتی وارونه است؛ زیرا «بی‌تعارف» به معنای «بدون شناخت متقابل و بدون احترام» می‌شود، در حالی که تعارف ایرانی زمینه‌ی ارتباط صمیمانه و صادقانه را فراهم می‌کند. درست‌تر است که برای صراحت و خودمانی بودن از «بی‌رودربایستی» یا «صریح» استفاده کنیم.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۷۲ صفحه ۹۵ **تأمل**

به نظر شما چرا امروزه چنین دیدگاهی رواج می‌یابد؟ کدام‌یک از ظرفیت‌های بشری بی‌استفاده مانده است که چنین دیدگاهی رایج می‌شود؟ انسان امروز چه پل‌هایی را پشت سر خود خراب کرده است که تشخیص درست و غلط؛ خوب و بد و مفید و مضر را این‌گونه محل اختلاف و نزاع می‌بیند؟ آیا تنها امکان پیش روی بشر این است که در کثرت‌ها و تفاوت‌ها گم گردد و از نسبی‌گرایی سر درآورد و بپذیرد که هیچ ملاکی برای داوری و تشخیص درست و غلط وجود ندارد یا راهی برای برون‌رفت از این نزاع و امکانی برای درک تفاوت‌ها و شباهت‌های افراد، گروه‌ها و جوامع وجود دارد؟ آیا چنین وضعیتی، سرنوشت همه‌ی انسان‌ها و جهان‌های اجتماعی است؟ به نظر شما، چه امکانی پیش روی ما و جهان اجتماعی ما وجود دارد؟

چرا رواج می‌یابد؟ چون در دوران مدرن و پسامدرن علم به علم تجربی محدود شد و ارزش‌ها و حقیقت از قلمرو علم بیرون رفت؛ همچنین ارزیابی علم و فرهنگ غرب که خود را جهان‌شمول می‌دانست و هویت دیگران را نادیده می‌گرفت، واکنش‌هایی برانگیخت.

ظرفیت‌های بی‌استفاده و پل‌های خراب‌شده: عقل و فطرت انسانی (توانایی شناخت حقایق و ارزش‌های مشترک و فراتر از فرهنگ‌ها) و وحی و معارف الهی؛ انسان امروز پل میان «دانش» و «ارزش»، میان عقل و وحی و میان هویت‌های مختلف را خراب کرده و توان داوری عقلانی درباره‌ی ارزش‌ها را از دست داده است.

امکان پیش رو: بشر ناگزیر به نسبی‌گرایی نیست. می‌توان با شناخت متقابل (تعارف)، گفت‌وگو میان فرهنگ‌ها و بازگشت به عقل، فطرت و حقایق مشترک انسانی، اشتراک‌ها و تفاوت‌ها را فهمید و میان شناخت‌های مختلف داوری کرد. علوم اجتماعی می‌تواند هم هویت و تنوع فرهنگ‌ها را به رسمیت بشناسد و هم به حقیقت و وحدت انسانی پایبند باشد؛ راهی که جهان اسلام در پیش‌گرفتن آن می‌تواند الگو باشد.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

---

۷۳ صفحه ۹۵ **مقایسه کنید**

با توجه به مطالبی که در درس‌های گذشته آموختید جدول زیر را تکمیل کنید و بر این اساس سه نوع جامعه‌شناسی تبیینی، تفسیری و انتقادی را با هم مقایسه کنید. (معیار: چه چیزی را مطالعه می‌کند؟ (موضوع)، چگونه مطالعه می‌کند؟ (روش)، چه هدفی را دنبال می‌کند؟ (هدف))

معیار	تبیینی	تفسیری	انتقادی
موضوع	پدیده‌های اجتماعی همانند پدیده‌های طبیعی هستند	کنش‌های اجتماعی و معنای آن‌ها	کنش‌های اجتماعی و پیامدهای آن‌ها
روش	حس و تجربه (نگاه از بیرون)	تفسیر (نگاه از درون به پدیده‌ها برای یافتن معنای آن‌ها)	تفسیری، انتقادی و تجویزی
هدف	پیش‌بینی و کنترل پدیده‌های اجتماعی	معنابخشی و انسجام‌بخشی به زندگی اجتماعی	انتقاد از وضع موجود، تجویز وضع مطلوب و راه رسیدن به آن

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

---

۷۴ صفحه ۹۶ **خلاصه کنید**

آنچه از این درس آموختیم: سیاست هویت ..... ـ دو مدل همانندسازی و تکثرگرا به تنازع‌های هویتی دامن می‌زنند و در مقابل الگوی تعارف قرار می‌گیرند. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

- **هویت و سیاست‌گذاری هویتی:** دولت‌های مدرن (دولت ـ ملت) هویت را بر پایه‌ی تاریخ، جغرافیا، قومیت و نژاد تعریف می‌کردند و برای تعیین هویت ملی و توزیع مزایا ناگزیر از سیاست‌گذاری هویتی بودند.
- **مدل همانندسازی (دوره‌ی مدرن):** یکسان‌سازی و از بین بردن تفاوت‌های هویتی (روش‌های خشونت‌آمیز مثل نسل‌کشی و جداسازی).

- **سیاست هویت و مدل تکثرگرا (دوره‌ی پسامدرن):** تأکید بر تکثر و تفاوت هویت‌های خرد و محلی؛ هویت‌ها موضوع نزاع می‌شوند (تنازع هویت‌ها). این مدل می‌تواند به چندپارگی سیاسی و فرهنگی بینجامد یا از گروه‌های حاشیه‌ای حمایت کند.
- **الگوی تعارف:** شناخت متقابل افراد، گروه‌ها و جوامع (الگوی قرآنی) در برابر تنازع؛ هم تفاوت‌ها را محترم می‌شمارد و هم اشتراکات را ایجاد می‌کند.
- **علوم اجتماعی و سیاست هویت:** جامعه‌شناسی انتقادی ریشه در رویکرد تفسیری دارد ولی به دنبال ملاک داوری است؛ جریان دیگر از درون تفسیری، علم را عامل سلطه می‌داند و از علم عبور می‌کند، ولی پایبندی کامل به آن امکان شناخت واقعی را از انسان می‌گیرد.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس نهم

پیشینه‌ی علوم اجتماعی در جهان اسلام

فهرست

۷۵ صفحه ۹۷ · تأمل — جایگاه علم، علم نافع و پیشینه‌ی علوم اجتماعی در جهان اسلام ۵۶

۷۶ صفحه ۹۸ · پرسش متن — علم نافع ۵۶

۷۷ صفحه ۱۰۰ · تحقیق کنید — سهم دانشمندان مسلمان در علوم طبیعی جدید ۵۷

۷۸ صفحه ۱۰۱ · دلیل بیاورید — سنت‌های اجتماعی شناخته‌شده با تجربه و عقل ۵۷

۷۹ صفحه ۱۰۵ · مقایسه کنید — مقایسه‌ی اندیشه‌ی اجتماعی فارابی و ابن‌خلدون ۵۸

۸۰ صفحه ۱۰۷ · نمونه بیاورید — عقل ابزاری، تفسیری و انتقادی ۵۹

۸۱ صفحه ۱۰۸ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۵۹

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۷۵ صفحه ۹۷ تأمل

به نظر شما در جهان اسلام، علم چه جایگاهی دارد؟ علم نافع چه ویژگی‌هایی دارد؟ درباره‌ی پیشینه‌ی علوم اجتماعی در جهان اسلام چه می‌دانید؟

جایگاه علم: علم در اسلام از مهم‌ترین ارزش‌هاست؛ پیامبر اکرم (ص) خود را «برای تعلیم فرستاده‌شده» معرفی می‌کند و در حلقه‌ی تعلیم و تعلم می‌نشیند. در قرآن علم هدف آفرینش، علت برتری انسان بر فرشتگان و دلیل خلافت انسان در زمین است.

علم نافع: علمی است که برای انسان و جامعه‌ی او فایده دارد (علمی که ندانستنش ضرر ندارد و دانستنش سود نمی‌رساند، مانند دانش نسب‌های عرب در حدیث، علم نافع نیست). علوم نافع شامل علوم ابزاری (پزشکی، مهندسی، علوم پایه)، علوم مربوط به اهداف و ارزش‌ها و آرمان‌ها، علوم درباره‌ی حقیقت انسان و مبدأ و معاد (علم به نفس و توحید) و علوم اجتماعی و تاریخی است که برای درس آموختن و شناخت قوانین اجتماعی فراگرفته شوند.

پیشینه‌ی علوم اجتماعی: بر اساس آموزه‌های قرآنی اندیشمندانی مانند فارابی (علم مدنی)، ابوعلی مسکویه رازی (تجارب‌الامم)، ابوریحان بیرونی (تحقیق ماللهند) و ابن‌خلدون (علم عمران) آثار مهمی در شناخت جوامع پدید آوردند.

۷۶ صفحه ۹۸ پرسش متن

آیا می‌دانید علم نافع چه نوع علمی است؟

علم نافع، علمی است که برای انسان و جامعه سودمند باشد و به سعادت و کمال او کمک کند. در جهان اسلام، علم نافع به علوم ابزاری (مانند پزشکی و علوم فنی و مهندسی که نیازهای روزمره را برطرف می‌کنند و علوم پایه که مادر آن‌هاست) محدود نمی‌شود، بلکه علوم درباره‌ی چگونگی استفاده از علوم ابزاری، اهداف و ارزش‌ها و آرمان‌های انسان، علوم مربوط به حقیقت انسان و آغاز و انجام او (علم به نفس، توحید، مبدأ و معاد) و علوم اجتماعی و تاریخ را هم در بر می‌گیرد؛ زیرا روش علمی در جهان اسلام به حس و تجربه محدود نیست و عقل و وحی هم ابزار شناخت‌اند.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

۷۷ صفحه ۱۰۰ تحقیق کنید

به یکی از دو روش زیر با سهم دانشمندان مسلمان در پایه‌گذاری علوم طبیعی جدید آشنا شوید؛ ـ دعوت از یک کارشناس تاریخ علم به کلاس ـ مراجعه به یکی از کتابخانه‌های معتبر با نظارت و هدایت دبیر کلاس برای انجام یک تحقیق کتابخانه‌ای

نمونه‌ی گزارش تحقیق کتابخانه‌ای (مهم‌ترین سهم‌های دانشمندان مسلمان):

- **محمد بن موسی خوارزمی:** بنیان‌گذار علم جبر و از پایه‌گذاران حساب هندی ـ عربی؛ واژه‌ی «الگوریتم» از نام او گرفته شده است؛
- **محمد بن زکریای رازی:** پزشک و شیمی‌دان؛ تشخیص تفاوت آبله و سرخک و روش‌های تجربی در پزشکی و شیمی؛
- **ابن‌هیثم:** پدر علم نورشناسی (اپتیک)؛ مطرح‌کننده‌ی روش تجربی و آزمایش در بررسی نور و بینایی در «المناظر»؛
- **ابن‌سینا:** نویسنده‌ی «قانون در طب» که قرن‌ها در دانشگاه‌های اروپا تدریس می‌شد؛
- **ابوریحان بیرونی:** اندازه‌گیری دقیق شعاع زمین، تعیین مختصات شهرها و مطالعات نجومی و جغرافیایی؛
- **جابر بن حیان:** از پایه‌گذاران شیمی تجربی (تقطیر، تبلور و...)؛
- **خواجه نصیرالدین طوسی:** رصدخانه‌ی مراغه و جدول‌های نجومی دقیق.

نتیجه: علوم طبیعی جدید حاصل کوشش همه‌ی تمدن‌هاست و دانشمندان مسلمان با ترجمه، نقد، آزمایش و نوآوری در آن نقش مهمی داشته‌اند.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۷۸ صفحه ۱۰۱ دلیل بیاورید

قرآن کریم سنت‌های اجتماعی متعددی را به ما معرفی می‌کند و آن‌ها را سنت‌های الهی می‌نامد. همچنین، ما را به شناخت سایر سنت‌های الهی که در قرآن معرفی نشده‌اند دعوت می‌کند. آیا آن دسته از سنت‌های اجتماعی که ما آن‌ها را از طریق تجربه و عقل می‌شناسیم نیز سنت‌های الهی‌اند؟

بله، آن‌ها نیز سنت‌های الهی‌اند. دلیل‌ها:

1. قرآن «قوانین حاکم بر تداوم و تغییر جوامع» را «سنت‌های الهی» می‌نامد؛ همه‌ی نظام‌ها و قوانین جهان از جمله قوانین اجتماعی را خداوند قرار داده است، چه در قرآن آمده باشند و چه با تجربه و عقل کشف شوند؛

2. قرآن ما را به شناخت سنت‌های الهی تشویق می‌کند، از جمله سنت‌هایی که در خود قرآن نیامده است، و برای این کار حس و تجربه (مشاهده‌ی آثار و رفتار جوامع: «سیروا فی الأرض») و عقل (تعقل در آن‌ها) را ابزار معرفی می‌کند. پس آنچه با این ابزارها به‌درستی شناخته شود، همان سنت‌هایی است که خداوند قرار داده است؛

3. در قرآن سنت‌های الهی ثابت و تغییرناپذیر معرفی شده‌اند؛ بنابراین قوانین اجتماعی که با تجربه و عقل درست کشف می‌شوند همان سنت‌های الهی‌اند و علم و وحی با هم ناسازگار نیستند.

۷۹ صفحه ۱۰۵ **مقایسه کنید**

فارابی و ابن‌خلدون دو اندیشمند اجتماعی جهان اسلام‌اند. با مقایسه‌ی اندیشه‌ی اجتماعی آن‌ها، دو شباهت و دو تفاوت مهم اندیشه‌ی آن‌ها را بیان کنید و درباره‌ی دوری و نزدیکی اندیشه‌ی اجتماعی آن‌ها با یکدیگر گفت‌وگو کنید.

	فارابی	ابن‌خلدون
شباهت ۱	الهام از آموزه‌های اسلامی و پدید آوردن علم اجتماعی متناسب با جهان اسلام (علم مدنی)	الهام از قرآن و شناخت سنت‌های الهی در جامعه (علم عمران)
شباهت ۲	جوامع را بر پایه‌ی مشاهده‌ی جوامع زمان خود و گذشته مطالعه کرد	با تکیه بر تجربه‌ی تاریخی جوامع پیرامون خود به مطالعه‌ی جامعه پرداخت
تفاوت ۱	از عقل و علوم عقلی و وحیانی استفاده کرد و علم را به تجربه محدود نکرد	بیشتر از روش حسی و تجربی استفاده کرد و به روش عقلی توجه چندانی نداشت
تفاوت ۲	از جامعه‌ی آرمانی (مدینه‌ی فاضله) سخن گفت و رویکرد انتقادی و تجویزی داشت؛ جوامع را فاسقه یا ضاله دانست	از جامعه‌ی آرمانی سخن نگفت؛ رویکرد او انتقادی نبود و جامعه‌شناسی‌اش در مقایسه با فارابی محافظه‌کارانه و تبیینی است (عصبیت)

دوری و نزدیکی: هر دو بر آموزه‌های اسلامی و مطالعه‌ی جوامع تکیه دارند و در این جهت نزدیک‌اند؛ اما در روش و هدف فاصله دارند: علم مدنی فارابی همه‌ی ظرفیت‌های علوم اجتماعی (توصیف و فهم، تبیین، داوری انتقادی و تجویز) را دارد، در حالی که علم عمران ابن‌خلدون بیشتر به تبیین تجربی شبیه است (روش او چهارصد سال بعد مشابه روش کنت است).

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

۸۰ صفحه ۱۰۷ نمونه بیاورید

تلاش کنید برای استفاده از عقل ابزاری، عقل تفسیری و عقل انتقادی نمونه‌های دیگری ذکر کنید. (در سخن گفتن با دیگری، از زبان خود برای ترغیب او به انجام کاری که ما می‌پسندیم؛ برای شناخت یکدیگر، تفاهم و تعامل؛ برای اصلاح یک رابطه‌ی ظالمانه استفاده می‌کنیم.)

عقل ابزاری	عقل تفسیری	عقل انتقادی
در سخن گفتن با دیگری، از زبان خود برای ترغیب او به انجام کاری که ما می‌پسندیم استفاده می‌کنیم: مثلاً با تبلیغ و گفتار مؤثر مشتری را به خرید کالا ترغیب می‌کنیم.	در سخن گفتن با دیگری، از زبان خود برای شناخت یکدیگر، تفاهم و تعامل استفاده می‌کنیم: مثلاً از دوستمان می‌پرسیم از چه چیزی ناراحت شده تا معنای رفتارش را بفهمیم.	در سخن گفتن با دیگری، از زبان خود برای اصلاح یک رابطه‌ی ظالمانه استفاده می‌کنیم: مثلاً به رفتار تحقیرآمیز یک نفر با همکارش اعتراض و درخواست اصلاح آن را می‌کنیم.

نمونه‌های دیگر: **عقل ابزاری:** پیش‌بینی ترافیک با آمار و برنامه‌ریزی مسیر، یا استفاده از آزمایش برای یافتن علت یک بیماری. **عقل تفسیری:** فهم معنای برخاستن افراد هنگام ورود معلم یا معنای تعارف در یک فرهنگ. **عقل انتقادی:** ارزیابی عدالت و آزادی در روابط انسانی، نقد تبعیض در آموزش یا شغل.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

۸۱ صفحه ۱۰۸ خلاصه کنید

آنچه از این درس آموختیم: سنت‌های الهی ..... ـ مدینه‌ی فاضله جامعه‌ای است که بر محور علم سازمان‌یافته باشد. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

- **منزلت علم:** علم در اسلام از مهم‌ترین ارزش‌هاست؛ علم نافع (ابزاری، ارزشی و اعتقادی و اجتماعی) مورد تشویق است و روش علمی به حس و تجربه محدود نمی‌شود و عقل و وحی هم ابزار شناخت‌اند.
- **علوم اجتماعی در قرآن:** قرآن هم به توصیف و تبیین جوامع، هم به نقد و ارزیابی آن‌ها و هم به ترسیم جامعه‌ی آرمانی (عدالت و قسط) می‌پردازد؛ قوانین حاکم بر تداوم و تغییر جوامع را «سنت‌های الهی» می‌نامد و به شناخت آن‌ها تشویق می‌کند.
- **مدینه‌ی فاضله (فارابی):** جامعه‌ای که بر محور علم (تجربی، عقلی و وحیانی) سازمان یافته است؛ مدینه‌ی جاهله، فاسقه (انحراف عملی) و ضاله (انحراف نظری) در مقابل آن قرار دارند. علم مدنی فارابی از همه‌ی ظرفیت‌های علوم اجتماعی برخوردار است.
- **دیگر متفکران:** مسکویه با نگاه تبیینی در «تجارب‌الامم»، بیرونی با روش تجربی، تفهمی و انتقادی در «تحقیق ماللهند»، ابن‌خلدون با «علم عمران» و تکیه بر روش حسی و تجربی (بدون رویکرد انتقادی).

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

- **معانی عقل:** عقل ابزاری، عقل تفسیری و عقل انتقادی که به ترتیب پایه‌ی جامعه‌شناسی تبیینی، تفسیری و انتقادی‌اند.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

گام به گام جامعه‌شناسی ۳ دوازدهم - درس دهم

افق علوم اجتماعی در جهان اسلام

فهرست

۸۲ صفحه ۱۱۰ · تأمل — علائم زنده‌بودن جهان اسلام ۶۲

۸۳ صفحه ۱۱۲ · هم‌اندیشی کنید — بهره‌گیری از ظرفیت فقهی برای مسئله‌ی فلسطین ۶۲

۸۴ صفحه ۱۱۵ · گفت‌وگو کنید — چرا ایران کشوری انقلابی است؟ ۶۳

۸۵ صفحه ۱۱۸ · نمونه بیاورید — عقل نظری و عقل عملی ۶۳

۸۶ صفحه ۱۱۸ · گفت‌وگو کنید — تعامل علوم اجتماعی جهان متجدد و جهان اسلام ۶۴

۸۷ صفحه ۱۲۰ · خلاصه کنید — آنچه از این درس آموختیم ۶۴

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۸۲ صفحه ۱۱۰ تأمل

به نظر شما، علائم زنده‌بودن جهان اسلام کدام‌اند؟

جهانی که آگاهیِ همراه عمل و عملِ توأم با آگاهی دارد، زنده است. این دو ویژگی اساسی، نشانه‌های دیگری را به دنبال می‌آورد:

- همبستگی و وحدت امت اسلامی (با وجود تفاوت‌های قومی، نژادی، زبانی و فقهی) و تعاون و همکاری؛
- امید و اطمینان، توجه به آینده و برنامه‌ریزی برای آن؛
- واکنش متناسب در برابر تهدیدها و مقاومت در برابر تجاوز و ظلم؛
- تولید علم و نوآوری و پویایی علمی (نهضت ترجمه در گذشته و رستاخیز علمی امروز)؛
- حضور فعال مردم در عرصه‌ی اجتماعی و سیاسی؛ مانند جنبش‌های مردمی و انقلاب‌های مشروطه و اسلامی در ایران.

۸۳ صفحه ۱۱۲ هم‌اندیشی کنید

چگونه می‌توان از این ظرفیت فقهی جهان اسلام برای مواجهه‌ی صحیح مسلمانان با مسئله‌ی فلسطین و حل آن بهره گرفت؟

با توجه به چهار وظیفه‌ی فقه اسلامی (مدارا، صلح با صلح‌جویان، مقاومت در برابر تجاوز، عدالت و دفاع از مظلومان):

- **مقاومت:** اشغال سرزمین فلسطین تهاجم به مرزهای جهان اسلام است و مسلمانان موظف به مقاومت و دفاع از آن‌اند؛
- **عدالت و دفاع از مظلومان:** مسلمانان باید از مردم مظلوم فلسطین (فارغ از نژاد، زبان و مذهب) دفاع کنند و از آن‌ها حمایت سیاسی، مالی، رسانه‌ای و انسانی نمایند؛
- **مدارا:** با پیروان ادیان دیگر (مسیحیان و یهودیان) که زندگی صلح‌آمیز دارند مدارا کنند و میان آن‌ها و رژیم اشغالگر تفاوت بگذارند؛
- **وحدت امت اسلامی:** دولت‌ها و ملت‌های مسلمان با وجود تفاوت‌های فقهی و قومی، با هماهنگی و همکاری مسئله‌ی فلسطین را پیگیری کنند؛
- **راه‌حل:** تأکید بر حق تعیین سرنوشت مردم فلسطین و بازگشت آوارگان از راه‌های مسالمت‌آمیز و سیاسی همراه با مقاومت.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه‌ای برای موفقیت

۸۴ صفحه ۱۱۵ گفت‌وگو کنید

نیکی کدی، پژوهشگر آمریکایی، با توجه به دو انقلابی که طی یک قرن، یعنی قرن بیستم، در ایران واقع شده، مقاله‌ای درباره‌ی ایران با این عنوان نوشته است: «چرا ایران کشوری انقلابی است؟» درباره‌ی این پرسش گفت‌وگو کنید.

بر اساس درس، دلیل‌های مهم عبارت‌اند از:

- **نقش فقه شیعه:** فقه شیعه در ایران همواره در تعیین رابطه‌ی مردم با قدرت‌های داخلی و خارجی نقش مهمی داشته و نظریه‌های لازم را برای دو انقلاب (مشروطه به‌وسیله‌ی میرزای نائینی و انقلاب اسلامی به‌وسیله‌ی امام خمینی) فراهم کرده است؛
- **مقبولیت و مرجعیت فقه و علمای دین** در فرهنگ عمومی مردم ایران؛
- **آرمان جامعه‌ی مطلوب:** جامعه‌ای با ساختارهای عادلانه و حاکمانی عالم و عادل؛ هرگاه وضع موجود با این آرمان فاصله داشته مردم برای تغییر آن اقدام کرده‌اند؛
- **مشارکت فعال مردم** و مقاومت در برابر استبداد داخلی و سلطه‌ی خارجی.

۸۵ صفحه ۱۱۸ نمونه بیاورید

تلاش کنید برای استفاده از عقل نظری و عقل عملی نمونه‌های دیگری ذکر کنید. (عقل نظری: در طبیعت و جامعه هیچ رخدادی، خودبه‌خودی و بدون علت رخ نمی‌دهد. عقل عملی: هرگز جامعه‌ای بدون تأمین میزانی از عفت، شجاعت، حکمت و عدالت روی سعادت دنیوی و اخروی را نخواهد دید.)

عقل نظری	عقل عملی
در طبیعت و جامعه هیچ رخدادی، خودبه‌خودی و بدون علت رخ نمی‌دهد.	هرگز جامعه‌ای بدون تأمین میزانی از عفت، شجاعت، حکمت و عدالت روی سعادت دنیوی و اخروی را نخواهد دید.
مجموع زوایای داخلی هر مثلث ۱۸۰ درجه است. / فلزات با گرما منبسط می‌شوند. / دو چیز مساوی با یک چیز، با هم مساوی‌اند.	عدالت خوب و ظلم بد است. / باید به عهد و پیمان وفا کرد. / راست‌گویی و امانت‌داری فضیلت است.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۸۶ صفحه ۱۱۸ گفت‌وگو کنید

در جدول زیر علوم اجتماعی جهان متجدد و علوم اجتماعی جهان اسلام مقایسه شده است؛ در مورد تعامل این دو دسته علوم با یکدیگر گفت‌وگو کنید.

علوم اجتماعی جهان متجدد	علوم اجتماعی جهان اسلام
تبیینی	از سطوح مختلف عقل استفاده می‌کند و تبیین را به تبیین تجربی محدود نمی‌داند.
تفسیری	تفسیر را نوعی تبیین و استدلال عقلانی می‌شمارد و به همین دلیل تفسیر و تبیین در تقابل با هم قرار نمی‌گیرند.
انتقادی	از ظرفیت جهان‌شمول عقل نظری، عقل عملی و وحی برای داوری ارزش‌ها استفاده می‌کند.

تعامل: علوم اجتماعی جهان اسلام می‌تواند از روش‌ها، داده‌ها و نظریه‌های علوم اجتماعی مدرن (پژوهش‌های تجربی و تبیینی، روش‌های کیفی، نقد انتقادی سلطه) در توصیف و تبیین مسائل جهان اسلام بهره ببرد؛ در عین حال آن‌ها را با ملاک‌های عقلی و وحیانی ارزیابی انتقادی کند و نواقص آن‌ها (مانند محدود کردن علم به تجربه، معنازدایی و ارزش‌زدایی و نسبی‌گرایی) را نشان دهد. این تعامل زمینه‌ی طرح نظریه‌های جدید را فراهم می‌کند و به متفکران مسلمان امکان می‌دهد علوم اجتماعی جهان اسلام را گسترش دهند و علاوه بر مسائل جهان اسلام، مسائل جامعه‌ی جهانی (مثل بحران آگاهی و بحران معنا) را تحلیل و راه‌حل ارائه کنند. تعامل باید گفت‌وگوی دوسویه و مبتنی بر تعارف (شناخت متقابل) باشد، نه تقلید محض و نه طرد مطلق.

این جواب ممکن است دقیق نباشد.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

۸۷ صفحه ۱۲۰ خلاصه کنید

آنچه از این درس آموختیم: علوم اجتماعی جهان اسلام ..... ـ علوم اجتماعی جهان اسلام درباره‌ی جامعه‌ی آرمانی سخن می‌گوید. مفاهیم اساسی را خلاصه کنید.

- **مدارا، مقاومت و عدالت:** فقه اسلامی (به‌عنوان شاخه‌ای از علوم اجتماعی مسلمانان) رفتارها و هنجارهای اجتماعی را ارزیابی و نقد می‌کند، جامعه‌ی مطلوب را تعیین و راه رسیدن به آن را تجویز می‌کند؛ مسلمانان را به مدارا، مقاومت در برابر متجاوز و تحقق عدالت و دفاع از مظلوم موظف می‌داند و تفاوت‌ها را به فرصتی برای شکل‌گیری امت اسلامی تبدیل می‌کند.

- **دو انقلاب در یک قرن:** میرزای نائینی نظام مشروطه (تحقق ویژگی اول جامعه‌ی مطلوب: ساختارهای عادلانه با مشارکت مردم) و امام خمینی نظریه‌ی ولایت فقیه و انقلاب اسلامی (تحقق هر دو ویژگی: قوانین عادلانه و حاکم عالم و عادل) را بر پایه‌ی فقه مطرح کردند.
- **ویژگی‌های علوم اجتماعی جهان اسلام:** متناسب با معنای علم در جهان اسلام؛ استفاده از ابزارهای تجربی در کنار منابع عقلانی و وحیانی؛ عقلانیتی که با فرهنگ تعامل دارد اما به‌طور مستقل آن را ارزیابی می‌کند؛ داوری درباره‌ی وضع مطلوب و جامعه‌ی آرمانی و ارائه‌ی راه عبور از وضع موجود.
- **کارکردها:** فهم و تفسیر و توصیف، تبیین علل، داوری درباره‌ی ارزش‌ها و آرمان‌ها، سخن گفتن از جامعه‌ی آرمانی و شناسایی راه‌های برون‌رفت از وضع موجود.
- **عقل نظری و عقل عملی:** عقل نظری واقعیت‌های مستقل از اراده‌ی انسان (طبیعیات، ریاضیات، فلسفه) و عقل عملی بایدها و نبایدها و ارزش‌ها (علوم انسانی و اجتماعی) را می‌شناسد؛ علوم اجتماعی جهان اسلام از هر دو و وحی بهره می‌برد.
- **اعتباریات (علامه طباطبایی):** پدیده‌هایی مانند خانواده، قانون و جامعه که با خواست و اراده‌ی انسان به وجود می‌آیند و آثار و پیامدهای غیرارادی دارند.

این فایل توسط سایت ایران‌توشه تهیه شده است.

irantooshe.ir

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت